

Uitgave: de Imkersbond ABTB, de Imkersbond van de LLTB, de Bond van Bijenhouders van de ZLTO, en de VBBN

13-2
februari
2004

bijen

MAANDBLAD VOOR IMKERS

Kwaliteit is een belangrijke eis die gesteld wordt aan voedsel en natuurlijk terecht.

De kwaliteitsdienst van de Traay houdt de kwaliteit van de honing nauwlettend in de gaten. Na binnenkomst van de grondstoffen worden er monsters genomen om de HMF, de vocht-, glucose-, en fructosegehalten te analyseren. Zodra de honing goedgekeurd en in bewerking is genomen, worden de monsters van de halffabrikaten geanalyseerd op nogmaals dezelfde kenmerken en tevens wordt ook gecontroleerd op de aanwezigheid van kristallen.

Constateert de kwaliteitsdienst geen afwijkingen, dan wordt de partij vrijgegeven en kan de honing uitgeleverd worden aan de klanten. Als alles in orde is bevonden, wordt de honing afgevuld en voor een laatste keer onderzocht.

Van de redactie

We leven in een snelle samenleving hoor je vaak zeggen, maar dat is m.i. maar betrekkelijk waar. In ieder geval waar het ons blad BIJEN betreft. Hier is eerder sprake van een tamelijk grote mate van traagheid, waarover Hayo Velthuis zich op pag. ... terecht 'beklaagt'. Dit nummer is bv. al op 5 januari gestart met een redactievergadering waarin nogal wat bijdragen ter tafel kwamen die op hun beurt al eerder geschreven werden. Dit stukje schrijf ik op zondag 11 januari ter completering van het door mij op taal- en spelfouten gecorrigeerde februaripakket dat ik morgen terugstuur voor opmaak en lay-out. Op 22 januari krijg ik de drukproef om die voor de tweede maal te corrigeren. Na nog een eindcontrole op 29 januari kan het nummer gedrukt worden. Op 2 februari is het klaar. De tien resterende dagen zijn nodig voor het verzendklaar maken en versturen. Onderwijl is op 2 februari het maartnummer gestart.

Het lijkt snel. En dan vooral in de context van: je moet er snel bij zijn en je begin januari al inleven in half februari. Is het dat wat we bedoelen als we zeggen dat we in een snelle tijd leven?

Hoe dan ook: veel leesplezier. Februari leent er zich nog voor.

Ton Thissen

De imme, een organisch geheel.....	Onno Bakker	35
Imkerervaringen in februari	Piet van Schaik	37
Plant en bij		
Voor de imkertuin	Gerard Schalk	38
Gezondheid		
Varroabestrijding in de winter.....	Tjeerd Blacquièr	39
Uit de imkergemeenschap		
Van imker tot imker	Ko Zoet	40
Ko Zoet 50 jaar lid van de VBBN	F. Blom	42
In Memoriam: Ir. J.F.A.M. Mommers:...	Jan J. Speelziek	43
Praktijk		
Praktijkonderzoek naar Wageningen ..	Marleen Boerjan	43
Basisbeginselen	M.J.van Iersel en O. Bakker	44
Vraag van een lezer	M. van Iersel	46
Cursief	Rik Oldeven	47
Foto van de Maand.....	Taas van Herpen	47
Gezondheid		
Folder: 'Varroa bestrijden'	Peter Elshout	48
De Mierenzuur-korfmethode	Peter Linnartz	50
Biologisch dynamische (BD) imkerdag		50
Massale hommelsterfte onder lindes ..	Marleen Boerjan	51
Wonderlijke waarnemingen		
De statische lading van een fleecetrui	Piet Donkers	52
PPO-Bijen: Onderzoek bijenziekten		54
PPO-Bijen: Bestuiving besheesters		54
Organisaties		
Bedrijfsraad	Bestuivingsregeling 2004	54
ABTB Bij gepraat (24)		54
VBBN Algemene Ledenvergadering		55
Inbinden maandblad BIJEN		56
Samenwerking in de imkerij		56
ZLTO Verslag Studiedag		57
Van de Bestuurstafel		58
Grard van Eert 70 jaar lid		59
Tuinldee 2004		59
Familieberichten.....		60
Kalender		60

De imme, een organisch geheel

Onno Bakker

Sinds Aristoteles de bijen intelligentie toedichtte op basis van het feit dat ze dun koud bloed hadden is er veel nagedacht en geschreven over de bij en de organisatie van de bijenstaat. Naast de gangbare opvatting waarin het bijenvolk wordt gezien als bestaand uit drie geledingen (koningin, werkbij en dar) waar naar believen mee gemanipuleerd kan worden, is er ook een opvatting die het bijenvolk ziet als één organisch geheel – hier verder met het begrip imme omschreven. Door de eeuwen heen zijn er een aantal bekende imkers geweest die deze opvatting over het bijenvolk als organisch geheel hoog in het vaandel schreven. In deze reeks artikelen zullen de belangrijkste vertegenwoordigers ervan ter sprake komen

Als eerste valt het licht op Johannes Mehring (1815-1878) die bekend is als de uitvinder van de kunstraat, een vondst die overigens aanvankelijk met grote scepsis werd ontvangen. Minder bekend is het dat hij ook veel heeft geschreven over de bijen. Eén van zijn toentertijd verschenen werken was het boekje *'Das neue Einwesen-System als Grundlage zur Bienenzucht'* met als ondertitel *'Auf Selbsterfahrungen gegründet'* dat hij in 1869 uitbracht. Deze ondertitel geeft al een duidelijk inzicht in de werkwijze van Mehring. Hij nam waar wat er in het bijenvolk gebeurde en hoe de verschillende geledingen met elkaar in verband stonden. Uit zijn waarnemingen moest hij concluderen dat de theorie van Dzierzon over de afzonderlijke drie geledingen niet klopte. Het woord Einwesen (één wezen) in de titel van zijn boek staat dan ook lijnrecht tegenover de visie van Dzierzon (Dreiwesen, drie wezens). Deze controverse is de kern van Mehring's boek.

Verschil in opvatting tussen Mehring en Dzierzon?

De Dzierzonse school zag de drie wezens in een bijenvolk als zelfstandige, in gemeenschap levende, individuen. Deze gemeenschap had een koningin aan het hoofd. Volgens Mehring daarentegen is een enkele werkbij, dar of koningin los van de imme niet in staat langere tijd te overleven zonder de andere twee geledingen. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de hommels waar een koningin wel langere tijd alleen kan overleven (de winter). Omdat de verschillende geledingen en leeftijdstoestanden wederzijds volledig van elkaar afhankelijk zijn vergelijkt Mehring de imme dan

ook met een lichaam. De oudere haalbijen (de ledematen) zijn voor hun voedselvoorziening (de honing) van de jongere huisbijen afhankelijk maar die zijn op hun beurt weer afhankelijk van de haalbijen voor de basis van het voedsel (de nectar). De terugkeer van de haalbijen naar de kast moet dan ook gezien worden als zelfbehoud, niet alleen van de individuele bij maar ook van het hele volk. De huisbijen voeden als het ware van binnenuit, net als in een lichaam. Deze wederzijdse afhankelijkheid geldt niet alleen voor de werkbijen maar ook voor de koningin en de darren. De imme is dus niet een samenstelsel van individuen maar een sterk in elkaar verweven dierlijk organisme. Mehring concludeert dat 'alle delen van het bijenvolk samen slechts één warmbloedig wezen met twee geslachten vormen'.

Johannes Mehring

Dar en koningin

In verband met deze twee geslachten (koningin, vrouwelijk en dar, mannelijk) neemt Mehring veel ruimte in zijn betoog om aan te geven dat het ontstaan van darren niet komt door parthenogenese (voortplanting via onbevuchte eitjes). Dit mag ons nu wat vreemd toeschijnen maar in de tijd dat het boekje geschreven werd was de ontdekking van Dzierzon nog erg controversieel. De argumentatie van Mehring verschilt hierin van die van andere deelnemers in de discussie dat hij de darren ziet als het mannelijk geslachtsorgaan van de imme dat slechts gevormd wordt wanneer het nodig is, dus vanuit de fysiologie van de imme. In deze zin beschouwd zegt Mehring in een wat gekunstelde redenering, is een dar geen gevolg van parthenogenese omdat de dar geen zelfstandig wezen is maar slechts een orgaan. Ook over de koningin heeft

Mehring andere ideeën. Dit blijkt wel uit de titel van het hoofdstukje over haar: 'de onttroonde koningin'. In de Dzierzonse school werd de koningin nog als hoofd van het volk gezien die alles bepaalde. Mehring zegt dat hier niet veel van over blijft als je goed kijkt. De koningin is net zo afhankelijk van de andere bijen als deze dat van elkaar zijn. De koningin vlucht gelijk weg als je de kast open doet en bij het zwermen volgt zij het volk in plaats van andersom. Dit laatste werd in recentere onderzoeken bevestigd. Ook het tijdstip van de bruidsvlucht wordt niet altijd door haar bepaald want soms wordt ze gewoon het huis uitgegooid. Concluderend zegt Mehring, is de koningin er alleen voor om eieren te leggen en dient ze dus als orgaan van de imme dat zorgt voor de groei van de imme en voor de voortplanting. De imme plant zich dan ook voort als natuurlijke zwerm en vormt een nieuwe imme die pas weer volledig tot haar recht komt wanneer er ook weer nieuwe raat is ontstaan.

Raten

Dit brengt een ander interessant aspect in het betoog van Mehring naar voren namelijk dat hij de raten als integraal onderdeel van de imme ziet, een idee dat we bij een latere denker over de imme als organisme nog een keer zullen tegenkomen. De was is dus zeker geen simpel 'bij-product'. De raten gevuld met honing zijn in de organische opvatting van Mehring te vergelijken met het onderhuidse vet. Mehring ziet de was waaruit de raten gevormd worden als een vetachtige substantie uit het bijenlijf. Daarom moet het vormen van de raten niet als bouwen beschouwd worden, maar als een groeiproces van het organisme, waarin de levenskracht van de imme een belangrijke rol speelt. Heel fraai wordt in de originele Duitse tekst 'Wachs' (was) in verband gebracht met 'wachsen' (groeien); dit in tegenstelling tot 'bauen' (bouwen).

Daar de raten deel uitmaken van de imme is het aantal raten dat gebouwd c.q. bezet wordt een indicatie voor de levenskracht van dit specifieke volk. Beïnvloeding daarvan door de imker is nauwelijks mogelijk, zegt Mehring. Hij haalt daarbij het voorbeeld aan van de ervaring van driewezens-aanhangers die vaak teleurgesteld werden in een drijfvoeding in het voorjaar die volgens hun theorie meer bijen zou moeten opleveren. Dit gebrek aan effect van een drijfvoeding wordt door recente onderzoeken in Zwitserland, zoals beschreven in het zeer interessante boek van Moosbeckhofer & Bretschko, bevestigd. Ook deze auteurs concluderen dat het erg moeilijk is met imker-technische maatregelen de ontwikkeling van een volk op langere termijn te beïnvloeden.

Wetmatigheid

Om te overleven maakt de imme gebruik van een eenvoudige wetmatigheid. Ze maakt aan waar ze een tekort aan heeft. Is er bijvoorbeeld te weinig darrenbroed dan wordt dat aangezet. Hieruit kan ook de waarneming worden verklaard die vaak wordt gedaan door imkers die overgaan op natuurbouwraten: in de eerste periode krijgen ze veel darrenraat. Dit verschijnsel is op grond van genoemde wetmatigheid te verklaren. Aanvankelijk is er, gedwongen, steeds met werksterkunnstraat gewerkt. Het gevolg is een tekort aan darrenbroed. Nu de imme het zelf mag weten (natuurbouwraten) gaan ze daar dan ook onmiddellijk voor.

Aan het einde van zijn beschouwing geeft Mehring nog een groot aantal kleine punten aan die hij vanuit zijn organische opvatting beter kan verklaren dan de aanhangers van de Dzierzonse school. Twee punten wil ik er nog uit lichten. Ten eerste de ideeën van Mehring over de vorm van de imme, een aspect dat ook bij latere schrijvers nog terugkomt. Volgens hem is de natuurlijke vorm geen kubus (de kast) maar een eivorm, de vorm van een vrijhangende zwerm. Hij gaat echter niet zo ver om hieruit aanbevelingen te doen over de behuizing van de imme, iets wat volgende schrijvers wel zullen doen. Een ander punt is het stertselen. In de tijd waarin Mehring zijn boekje schreef was het stertselen een nog onverklaard fenomeen. Mehring doet een poging dit uit te leggen: de bijen, die immers een organische eenheid met elkaar vormen, streven ernaar een verstoorde eenheid te herstellen. Het stertselen is dé manier van de imme om de verstrooide bijen weer tot een organisch geheel te verenigen. Nu weten we uit latere onderzoeken dat de bijen die uit de kast zijn gevlogen door de geur uit de Nassanovse klier van de stertselende bijen de weg naar de imme inderdaad weer terugvinden.

Hoewel de redeneringen van Mehring nu misschien wat achterhaald lijken is veel van wat hij schrijft de moeite van het overdenken waard. Als we het bijenvolk wat meer benaderen als een organisch geheel, een imme, kunnen we misschien nog meer begrijpen wat en waarom iets in de kast gebeurt.

Bronnen

- Mehring, J. (1865) 'Das neue Einwesen-System als Grundlage zur Bienenzucht'
- Aristoteles (2001) 'Over de dieren' Vert. R. Ferwerda, Historische uitgeverij, Groningen
- Gerstung, F. (1924) 'Der Bien und seine Zucht'
- Moosbeckhofer R. & Bretschko J. (1996) *Naturgemässe Bienenzucht*, L. Stocker Verlag, Graz.

Oppassen geblazen als dan de zon gaat schijnen.

Af en toe laten de bijen zich nu op een mooie dag buiten de kast zien. Ik zie dit met gemengde gevoelens aan. Fijn dat ze weer vliegen is de ene kant. Aan de andere kant kan het buiten de stal of de beschutting van de kasten nog best guur zijn. Het gevolg: verkleumde bijen tegen of voor de kast. Jammer; ze hadden beter op het weer moeten inspelen. Ik denk dan altijd maar: 'Het zijn vast niet de slimste bijen die verongelukken.'

Nu we toch naar de kasten kijken is het goed om even te controleren of de vliegopening niet geblokkeerd wordt door dode bijen. Ik veeg meestal even met een stokje door de vliegspleet. Je ziet dan snel genoeg of er wat aan de hand is.

Anders wordt het als er sneeuw ligt. Een prachtig gezicht zo'n witte wereld. Voor imkers is het oppassen geblazen als dan de zon gaat schijnen. Loopt de temperatuur op tot zo'n graad of acht, dan kunnen de bijen door het felle weerkaatste zonlicht naar buiten gelokt worden.

Bijen oriënteren zich op het licht. Alleen ... het door de sneeuw teruggekaatste licht is feller dan het zonlicht. Gevolg: De bijen raken in de war en gaan op hun rug vliegen. Zo belanden ze in de sneeuw en verkleumen. Daarom zet ik in zulke gevallen een plankje schuin voor de vliegopening. De

bijen kunnen nog uit de kast, maar het reflecterende zonlicht wordt buitengehouden.

Overigens, als die kasten niet in een stal staan kunnen ze onder de sneeuw komen te zitten. Geen probleem! Sneeuw laat lucht door.

Opletten wordt het wel als het gaat dooien. De sneeuw smelt half weg en het restant befrist 's avonds weer. Zo kan de vliegopening dichtvriezen. Als dit even duurt kunnen de bijen stikken. Sneeuw is mooi, geniet ervan, maar let op je bijen!

Na het mooie lange najaar kunnen er problemen met het reservevoer komen.

Heb je vroeg ingevoerd dan gebeurde dit terwijl er nog een redelijk groot broednest aanwezig was. Dit broednest is uitgelopen maar in de plaats hiervan is geen suiker opgeslagen. Zo kan het dus gebeuren dat de kast goed zwaar aanvoelt (er dus nog veel voer aanwezig is), maar dat de bijen de voerloze ramen niet kunnen passeren om bij de rest van het voer te komen. Ze gaan dan dood.

Zo kijk ik zelf regelmatig op de onderleggers onder de gaasbodems hoe het met de val van de wasdekseltjes is. Bijen beginnen met eten aan hun wintervoorraad aan de kant van de vliegspleet. Gedurende de winter verplaatsen ze zich geleidelijk aan naar achteren. Dit verplaatsen kun je zien aan de gevallen wasdekseltjes op de onderlegger.

Liggen de dekseltjes tegen de achterwand aan, dan wordt het uitkijken geblazen. Voel dan aan de kast of deze nog voldoende gewicht heeft. Zo ja: het valt misschien mee. Zo nee: bijvoeren!

Hoe doe je dat?

Niet met suikerwater! De bijen worden dan gestimuleerd om nectar te gaan zoeken.

Dus apifonda of borstplaatdeeg op de raten leggen. In elk bijenlesboek staat wel, hoe je borstplaat maakt (de bakker maakt het anders).

In de buurt van mijn bijenstal bloeien de prachtig gele winteraconieten. Op zonnige dagen worden ze druk door de bijen bezocht. Ze verzamelen vooral stuifmeel. Ik vind het altijd weer een mooi gezicht als vroeg in het voorjaar de bijen met stuifmeel binnenkomen. De kans is dan groot dat de koningin weer aan het leggen geslagen is.

Mijn imkerbloed gaat weer sneller stromen.

Betonie (*Stachys officinalis*)

Planten waar vlinders, bijen en hommels dol op zijn
In deze rubriek wordt om de maand een (vaste)
plant voorgesteld die het meer dan waard is om
een plekje in de imkertuin te krijgen.

De betonie is een vaste plant die in Europa, met uitzondering van de noordelijke delen, in het wild voorkomt. Ook in Nederland is de plant inheems en groeit met name in het oosten van het land. Ze behoort tot de lipbloemenfamilie (*Lamiaceae* of *Labiatae*) en is zowel geschikt voor de wat wildere als voor de 'nette' tuin.

38

Uiterlijk

De plant groeit in mooie, stevige pollen van donkergroen, gerimpeld blad. De paarsrode lipbloempjes staan in kleine aren op een stevige, tot ruim een halve meter hoge steel. De bloeiwijze heeft wel iets van de bloeiwijze van sommige inheemse orchideeën. De bloeitijd van betonie is van juni tot in september. Er zijn van deze soort ook enkele cultivars in de handel. Een hiervan is de *S. officinalis* 'Pinky', in het geheel iets kleiner met licht zalmkleurige bloempjes. Een veel op de wilde soort gelijkende *Stachys* is de *Stachys grandiflora* (of *macrantha*), ook sterke tuinplanten met verschillende bloemkleuren. Andere inheemse familieleden van de betonie zijn de bosandoorn (*S. sylvatica*) en de moerasandoorn (*S. palustris*). Deze zijn minder geschikt voor de normale tuin vanwege hun woekerkarakter. In een wilde tuin zijn ze wel toepasbaar: de bosandoorn op beschaduwde plaatsen en de moerasandoorn op vochtige tot natte plaatsen.

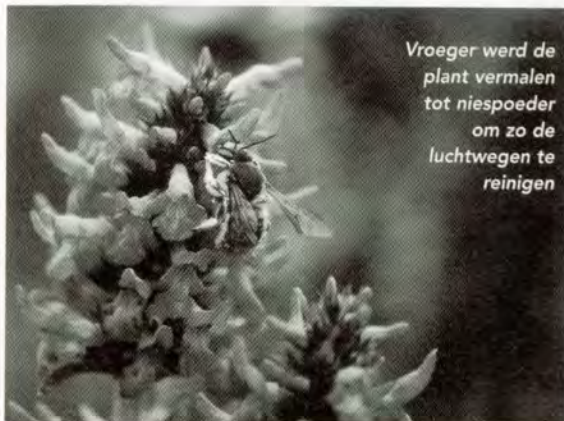
Herkomst

Betonie is een plant die in vrijwel geheel Europa voorkomt. Alleen in de streken ten noorden van Denemarken ontbreekt ze. De cultivars ontstaan vaak op kwekerijen, al dan niet toevallig, uit kruisingen tussen verschillende soorten.

De plant houdt van een goed doorlatende tuingrond en heeft het liefst flink wat zon, een beetje schaduw wordt wel verdragen.

Vermeerderen

Er zijn verschillende manieren om de betonie te vermeerderen. De plant vormt mooie pollen die zich in het voorjaar (april-mei) of in het najaar (september-

Vroeger werd de plant vermalen tot niespoeder om zo de luchtwegen te reinigen

oktober) goed laten scheuren. Ook is het goed mogelijk om de plant op te kweken uit zaad. Vroeg in het voorjaar bij huiskamertemperatuur geeft het beste resultaat. Het zaad van de cultivars is ook goed kiemkrachtig maar de nakomelingen kunnen erg variëren van kleur.

Toepassing

Betonie is een sterke, winterharde plant die het in elke border goed doet. Ze woekert beslist niet en zaait zich ook niet hinderlijk uit. De plant vraagt geen bijzondere verzorging zoals steunen in de zomer. De uitgebloeide planten kunnen gerust de winter overstaan want ze zorgen voor een mooi wintersilhouet.

Bijwaarde

De lipbloempjes van betonie zijn in trek bij diverse insecten. Het zijn vooral hommels en solitaire bijen die de bloemen bezoeken. Maar als er meerdere planten bij elkaar staan weten de honingbijen deze ook goed te vinden. De plant voorziet ze van nectar en stuifmeel, niet in geweldige hoeveelheden trouwens.

Bijzonderheden

De Latijnse naam *officinalis* duidt al op geneeskrachtige eigenschappen van betonie. Vroeger werd de plant gebruikt om tal van kwalen te genezen. Ze werd vermalen tot niespoeder om zo de luchtwegen te reinigen en werd veel gebruikt bij de behandeling van wonden. Tegenwoordig wordt er nog wel thee van getrokken ter bestrijding van diarree. De thee moet dan wel in kleine hoeveelheden gebruikt worden, anders heeft het een averechts effect.

Varroabestrijding in de winter: nood of deugd?

Tjeerd Blacquière

Op zaterdag 13 december was er een goed bezochte demonstratiedag bij PPO-Bijen in Hilvarenbeek. Ongeveer 80 imkers uit het hele land woonden het ochtend- of middagprogramma bij: een lezing over de toepassing van oxaalzuur en melkzuur, en praktijkdemonstraties over druppelen, sproeien en verdampen van zuren. En dat alles onder een gestaag vallende regen, bij ongeveer 10 °C. Nederlandse imkers zijn geen watjes!

Een winterbehandeling is een noodmaatregel en wordt toegepast als de reguliere methoden zoals darrenraat verwijderen, en mierenzuur en/of thymovar in de nazomer, niet voldoende hebben gewerkt. Als er eind oktober meer dan één mijt per dag op de varroalade valt dan heeft de reguliere bestrijding niet goed gewerkt. Eén mijt per dag betekent ongeveer 400 mijten in het volk, en volgens Zwitserse adviezen zou je er naar moeten streven in de winter nog maximaal 50 mijten in je volken te hebben (ongeveer een mijt vallend per week!). Als je dat hebt in de winter (december of januari) hoef je het volgende jaar tot het eind van de zomer eigenlijk niet meer in te grijpen. Wij hebben dit zelf niet uitgezocht, maar in Nederland zal wel ongeveer hetzelfde gelden.

De drie methoden van toedienen van oxaalzuur hebben alle hun eigen voor- en nadelen. In de lezing werd hierop ingegaan, evenals op de veiligheidsaspecten. Bij alle drie moet het volk zonder gesloten broed zijn, anders is het niet effectief. Voor melkzuur geldt hetzelfde als voor oxaalzuur sproeien, alleen moet het twee keer, en veroorzaakt daardoor soms schade aan de bijen.

Hoe verging het de 'demonstratievolken'?

U heeft ons zelf geholpen de bestrijding uit te voeren (door dik ingepakt en ons met paraplu's ons uit de

wind te houden), dus u bent vast benieuwd of en hoe het heeft gewerkt. Per groep (behandeling) zijn zes tot acht volken behandeld. De mijtval voor de behandeling varieerde van minder dan 0,3 per dag (=1 per 3 dagen) tot 14 per dag. Het aantal mijten dat op 22 december (na 10 dagen) gevallen was varieerde van 10 tot 600. Het aantal was gemiddeld: Sproeien: 225 ± 58 (standaardfout); Druppelen: 243 ± 77 ; Verdampen: 239 ± 79 .

Kortom, de wijze van behandelen maakte geen enkel verschil. Wat ook geen verschil maakte is dat bij geen enkel volk ook maar enige schade is waargenomen: geen dode bijen, geen uitvliegende bijen enz.

Oxaalzuur: noodmaatregel of meer?

Er vielen nog bijna 250 mijten uit volken die volgens de regelen der kunst met mierenzuur waren behandeld in augustus. Volgens de Zwitserse normen is dat nog vijf keer te veel! Dit zou er voor kunnen pleiten om toch al eerder dan bij een mijtval van 1 mijt per dag een winterbehandeling te doen. Een grens van 1 per week komt dan meer in de buurt.

Slotopmerking

Bijenvolken openmaken in de winter, dat doe je niet! Ik hoop dat u allemaal heeft kunnen zien dat het zo vreselijk niet is. Op 13 december was het 10 °C, maar ook bij 4 of 5 °C gaat het uitstekend. Voor de druppelbehandeling is dat zelfs nog beter, want dan zitten de bijen wat dichter op elkaar in het volk.

Methode	Voordeel	Nadeel
Sproeien	Effectief Je ziet of er nog broed is	Volk moet open Ramen er uit Vrij veel werk
Druppelen	Effectief Gemakkelijk en snel Minste risico inademen Oxaalzuur	Volk moet open Aparte controle op gesloten broed nodig Soms schade aan bijen
Verdampen	Effectief Volk hoeft niet open	Aparte controle op gesloten broed nodig

Tabel met de voor- en nadelen van de drie methoden van toedienen van oxaalzuur

Het prille begin

Ben je niet bezig met het maken van drieramers of ander bijenmateriaal, dan dwalen je gedachten deze maand toch wel meer en meer af naar de bijen. Die gedachten kunnen divers zijn, maar vaak maken we ons zorgen en somberen er heel wat op los. Het lijkt wel een ingebouwde eigenschap van het imkervolk en ik doe er even hard aan mee. 'Raken de bijen misschien los van het voer, weerstaan ze de varroadruk, zijn ze wellicht moerloos geraakt, is er een tekort aan water'? Door mijn experimentele varroabestrijding leg ik vaker dan normaal mijn oor te luisteren tegen de kastwand, maar gelukkig hoor ik nog steeds een vertrouwd gezoem (eind december). Terwijl u dit leest

40 is er een broednest aanwezig. Het zichtbare bewijs wordt geleverd als bijen met de eerste klompjes stuifmeel door de vliegopening in de kast verdwijnen. Natuurlijk zijn we nieuwsgierig naar de omvang van het prille broednest, maar we gaan nooit een bijenvolk openen om het kijken alleen. Toch weten we iets meer over het ontstaan en de ontwikkeling ervan. We hebben dat te danken aan allerlei onderzoek. Tijdens een driejarig onderzoek aan de Universiteit van Connecticut in de Verenigde Staten, begin jaren zeventig van de vorige eeuw, werd tijdens de wintermaanden elke week een bijenvolk vergast en de broedstand opgenomen. Hieruit bleek dat rond half januari het aantal gelegde eitjes snel toenam. Jong en vief gaat ook in het bijenvolk hand in hand, want een volk met jonge koningin bezat bijna tweemaal zo veel broed als een volk met oude koningin. Naast de toenemende daglichtperiode heeft ook het weer invloed op ontstaan en ontwikkeling van een broednest. Uit inwendig onderzoek van een bijenvolk met behulp van een endoscoop door een imker uit Haarlem bleek tijdens een strenge winterperiode in februari 1979, met ook overdag een temperatuur ver beneden het vriespunt, dat er toch een bescheiden broednest aanwezig was. De diameter ervan bedroeg niet meer dan 4 cm op twee tegenover elkaar hangende raten en daar bleef het bij tot de dooi intrad. De 'normale' verhouding tussen het aantal eitjes, larfjes en hoeveelheid gesloten broed bleek bij het Haarlemse en Amerikaanse onderzoek volkomen zoek. Onder normaal wordt verstaan een broednest bestaande uit 1/7 deel eitjes(3 dagen), 2/7 deel larfjes(6 dagen) en 4/7 deel gesloten broed zijnde 12 dagen en opgeteld de totale ontwikkelingscyclus van ei tot bij, zijnde 21 dagen. Er bleken voortdurend veel meer eitjes aanwezig dan de andere broedstadia. Tijdens de koude

periode in februari 1979 bereikten slechts een heel klein aantal larfjes het gesloten-broed-stadium. Waarom er zo weinig gesloten broed aanwezig is tijdens een koude periode lijkt voort te komen uit lijfsbehoud van het bijenvolk. Een groot broednest betekent een enorme investering in warmteproductie, maar er is meer. Behalve warmte, nodig voor de ontwikkeling van broed, is er vocht nodig. Ten eerste om het wintervoer te verdunnen en ten tweede om een levensvatbaar klimaat te creëren voor het open broed. De Relatieve Vochtigheid (RV) speelt hierin een grote rol (zie ook het artikel in Bijen 12(12): 342 (2003)). In de eerste plaats hebben we te maken met de RV in de woning buiten de tros, die is vrijwel gelijk aan die van de buitenlucht en is bij vriezend weer laag. Vervolgens met de RV in de tros, die varieert tussen de 30% en de 70% en ten derde de RV in de cel met open broed, waar de RV minimaal 90% moet zijn wil er uit het eitje een levensvatbaar larfje geboren worden.

Wat is namelijk het geval. Als er uit een eitje een larfje geboren wordt dan scheurt de eischaal door de bewegingen van het larfje. Door het inscheuren komt vocht vrij. Dat vocht verspreidt zich over het oppervlak van de eischaal, waardoor deze oplost. Is het proces van geboorte voltooid dan is de eischaal volledig opgelost. Bij een RV van 80% doen zich bij bijna de helft van de geboorten problemen voor. De kop van het larfje blijft als het ware omgeven door een stukje opaalkleurig materiaal, dat een overblijfsel blijkt te zijn van de niet volledig opgeloste eischaal. Bij een nog lagere RV in de cel vertoonden steeds meer larfjes dit beeld en in veel gevallen bevonden zich ook op het bovenste deel van de rug restanten van de eischaal. In deze cellen werd geen geboortevocht gevonden. Dit vocht was in de cel met een te lage RV verdampt voordat de eischaal volledig was opgelost. De larven waren niet in staat zich uit de restanten

eischaal te bevrijden, ze konden zich niet voeden en stierven binnen zes uur of werden door de broed-verzorgende bijen verwijderd.

Laten we eens een bezoekje brengen aan het binnenste van de tros tijdens vrieskou. Er heerst daar een behaaglijke temperatuur en een RV van pakweg 50%. Aan de bijen de taak om in de cellen met uitkomende eitjes de RV te verhogen tot 90%. Kom je in gesprek met een bij dan krijg je het volgende te horen: 'We kunnen veel, maar onder deze omstandigheden is dat een onmogelijke opgave. Water kan niet worden verzameld en er komt alleen vocht beschikbaar via ons spijsverteringsproces. Dat is veel te weinig om een flink broednest in stand te houden, vandaar een pas op de plaats. Het teveel aan eitjes eten we dan op'. Zodra het weer maar enigszins opknapt vliegen waterhaalsters massaal uit en dan zien we de broedstand met sprongen vooruit gaan. Waterdruppeltjes worden als wasgoed te drogen gehangen aan de bovenzijde van een cel met open broed. Door verdamping rolt de afgekoelde zwaardere en vochtige lucht langs de schuine wand van de cel naar beneden in de richting van het broed. Nu begrijpen we ook waarom het verzamelde water, als voorraad voor slechte tijden, niet in de cellen kan worden opgeslagen. Het zou in de droge atmosfeer binnen de tros snel verdampen. De noodzaak om voortdurend over water te beschikken wordt in het grootste deel van het jaar door een bijenvolk opgelost door reservoirbijen. Dat zijn bijen die hun honingmaag als watertank gebruiken. Het lijkt allemaal zo vanzelfsprekend als we binnenkort de hoeveelheid raten met open en gesloten broed tellen. Je staat er niet bij stil wat er allemaal aan vastzit. Gelukkig is het nu nog februari en hebben we alle tijd om ons in stilte te verwonderen over de grandeur of grootsheid van een bijenvolk.

Nog even nasomberen

In het begin van dit verhaal hadden we het er over dat imkers vaak somberen. Zeg maar eens dat je in het voorjaar gaat drijfvoeren en let op de reacties. Op z'n minst word je vermanend toegesproken. Je jaagt de bijen de kast uit om water en stuifmeel te verzamelen voor de geforceerde broedtoename. Ik hoor het verhaal ook graag van de andere kant, bijvoorbeeld van een bij uit de praktijk. Haar verhaal: 'In de nawinter en het vroege voorjaar hebben we al een aardig broednestje opgebouwd. Alles ontwikkelt zich naar wens tot er een periode koud of guur weer aanbreekt, in ieder geval zo slecht dat er nauwelijks gevlogen kan worden. Het broed schreeuwt om water! Nu kunnen we twee dingen doen. Het overvloedige broed opeten of toch water verzamelen buiten de woning. Wat een geluk

als je onder die omstandigheden wordt geholpen door de imker die via een jampot met geperforeerde deksel lauwarm water voert waaraan voor de smaak een weinig suiker is toegevoegd. Het dekt tijdelijk onze waterbehoefte hoewel er niets gaat boven het lekkere vocht van de mestvaalt. Maar misschien kan de imker daar de volgende keer iets aan doen.' Dat was haar verhaal. Vlak voordat ze wegvloog zoemde ze nog 'het is gewoon een kwestie van achterstevoren denken'. Om eerlijk te zijn, ik geef mijn bijen al jarenlang water in het voorjaar. Ze nemen het goed op en ogenschijnlijk zijn er geen nadelige gevolgen. Bovendien voel ik me er als imker goed bij en dat is ook belangrijk.

Het weer in februari

Voor het midden van het land geldt voor de periode 1971-2000 als normaal 79 uren zon, 48 mm neerslag en een gemiddelde maximumtemperatuur van 6,1°C.

Februari maanden

Jaar	Zon (uren)	Neerslag (mm)	Max.temp °C
1999	+ (99)	+ (64)	N
2000	N	++ (92)	++ (8,9)
2001	N	+ (78)	+ (7,8)
2002	+	++ (130)	++ (10,2)
2003	++ (140)	-- (21)	N

Het weer in 2003

Grote droogte, zonovergoten dagen en hoge temperaturen zowel overdag als 's nachts hebben een onuitwisbare indruk gemaakt. Voor uw bijenboekhouding alles op een rijtje.

Het weer in 2003

Seizoen/Maand	Zon	Neerslag	Maximumtemperatuur
Winter 2002/2003	++	N	-
2003 maart	++	--	++
2003 april	++	N	++
2003 mei	N	+	N
2003 juni	+	-	++
2003 juli	+	N	+
2003 augustus	+	--	++
2003 september	++	-	+
2003 oktober	++	N	-

Geraadpleegd

- Avitabile, A., Brood rearing in Honeybee Colonies from late Autumn to early spring. *Journal of Apicultural Research* 17(2): 69 (1978)
- Taber, S., USA/Keith M. Douli, Australian Beekeeper September 1978
- Berg, J.C.R. v.d., Broed midden in de winter 1978/79, *Bijenteelt* 82(1): 22
- Berg, J.C.R. v.d. Endoscopisch winterbroedonderzoek; *Bijenteelt* 82(2): 48

Ko Zoet 50 jaar lid van de VBBN

F. Blom, voorzitter VBBN subvereniging Terschelling

Niet iedereen heet Ko Zoet en niet iedereen schrijft al bijna 50 jaar maandelijks een column voor het maandblad voor bijenhouders. Zijn rubriek 'Van imker tot imker' is, terecht, nog altijd een veel gelezen en populaire rubriek. Kortom, voor de redactie redenen genoeg om verslag te doen van de viering van zijn 50-jarig lidmaatschap door de subvereniging Terschelling waar de auteur van 'Van imker tot imker' sinds zijn pensionering woont.

42

50 Jaar terug had de vader van Ko een volkstuintje in Amsterdam-Noord, waar hij een aantal bijenkasten op had staan, ook Ko had daar zijn eerste bijenvolk.

Het was een bijzonder goed jaar en de honing stroomde binnen. De honing werd in potjes gedaan en verkocht. De opbrengst was gigantisch en zette Ko aan het rekenen, hij trok al gauw de conclusie dat je van bijhouden rijk kon worden en besloot min of meer om later beroepsimker te worden.

Zover wij nu weten is dat er nooit van gekomen.

Het klimaat en het weer kreeg zijn grote belangstelling en na zijn studie is hij aan het werk gegaan bij het KNMI op Schiphol. Door het volgen van cursussen heeft hij hemzelf hogerop gewerkt. Op dit moment geniet hij van zijn pensioen.

Hoe is Ko er toe gekomen om in elk 'Groentje' tegenwoordig het blad 'BIJEN' een stukje te schrijven?

De eerste keer dat Ko een opstel moest schrijven, liet hij vol trots de meester zijn opstel lezen. Tot Ko zijn grote verbazing vond de meester het opstel niet goed. Ko werd hierdoor erg kwaad en gooide zijn inktpot door de klas.

Sindsdien schrijft hij maandelijks een stukje in het blad BIJEN en weet hij niet meer van ophouden.

De liefde voor Terschelling, waar hij nu woont, is begonnen in de oorlogsjaren, in Amsterdam was niets meer te eten en met een aantal andere kinderen ging hij op 4-jarige leeftijd met een schip van Amsterdam naar Terschelling om aan te sterken.

Hij belandde bij tante Rim en overleefde mede hierdoor de oorlog. Uiteraard bezocht hij na de oorlog regelmatig de familie Ruyg en genoot van het eiland en leerde een groot aantal eilanders kennen.

In latere jaren zat hij vaak samen met Injo in het zomerhuisje van Wiebe en Eef.

Ko Zoet neemt het herinneringsschild van de VBBN in ontvangst, op de achtergrond voorzitter Freek Blom met de zwanenhalskorf, een cadeau van de VBBN subvereniging Terschelling. (Copyright 2003 'De Terschellinger').

In die jaren had hij ook via het imkeren vaak contact met andere imkers op het eiland.

Persoonlijkheden en eigenaardigheden van Ko

Imkers zijn in de regel stront eigenwijs, individualistisch en weten het zelf altijd het beste ('sorry leden').

Ko is net even anders.

Ko probeert altijd behulpzaam te zijn.

Waarschuwt iedereen voor problemen, maar dan overkomt het hemzelf.

Bijna niemand vertelt over zijn eigen fouten, maar Ko doet dat wel, met de bedoeling dat die ander daar dan van leert.

Het probleem bij hem is dat hij er zelf nooit van leert. Een voorbeeld hiervan is het opslaan van verzegelde suikerramen, hij waarschuwt een ieder dat je de bakken goed moet afsluiten, maar zelf vergeet hij dat al vijftig jaar en zijn de opgeslagen ramen altijd weer leeg.

Nu na vijftig jaar kan hij nog steeds vol enthousiasme over de bijen vertellen en schrijven en weet hij via 'De Bijenworf' door middel van excursies mensen te bewegen om ook bijen te gaan houden.

Een beroepsimker is hij nooit geworden en een groot imker in aantal volken ook niet, maar wel een groots imker in het overbrengen van informatie het opleiden en begeleiden van ander imkers, en hiervoor is het hoofdbestuur van de VBBN je erg dankbaar. Ook de leden van de VBBN subvereniging Terschelling willen hieraan niet zomaar voorbijgaan.

Wij waarderen je door je grote inzet en enthousiasme waarmee je de secretariatsrol vervult bij onze vereniging.

Ir. J.F.A.M. Mommers: een groot bijendeskundige ging heen

Jan J. Speelziek, namens de Nederlandse imkerij

Op 6 januari jl. overleed op 95-jarige leeftijd de heer J.F.A.M. Mommers, die in de jaren '40 en '50 werkzaam was als als Rijksbijenteeltconsulent op de Ambrosiushoeve, het toenmalige Proefstation voor Insectenbestuiving en Bijenhouderij te Hilvarenbeek.

Aan hem heeft onze nationale imkerij te danken, dat we thans beschikken over een moderne, genormaliseerde bijenkast, genaamd de 'Spaarkast'.

De heer Mommers vond de toen in gebruik zijnde Simplexkast (van Engelse origine) terecht veel te duur, dubbelwandig zonder enig effect en een minder geschikte kast om mee te reizen. Als voorbeeld koos hij de Amerikaans Langstrothkast, solide, eenvoudig van constructie en nog altijd 's werelds meest verbreide kasttype. Voor de binnenmaten van de Spaarkast handhaafde hij echter die van de Simplexkast, zodat de raampjes onderling verwisselbaar bleven. Zo konden beide kasttypen zonder enig probleem naast elkaar worden gebruikt.

De Spaarkast werd aanvankelijk met een vaste bodem gemaakt (bodem en broedkamer vormden één geheel). Later volgden er uitvoeringen met een losse bodem, thans ook met een losse bodem voorzien van gaas (waardoor het reisraam kwam te vervallen). Bij het

huidige type bestaat bijna het gehele bodemoppervlak uit gaas, waaronder een schuiflade is bevestigd.

Oorspronkelijk was die gaasbodem met schuiflade bedoeld als diagnosemiddel voor onderzoek naar de aanwezigheid van varroamijten.

Aangezien de Spaarkast vele voordelen biedt boven de voordien algemeen in gebruik zijnde Simplexkast en voorts qua systeem min of meer geïnternationaliseerd is, was dit de meest aanbevolen kast voor de beginnend imker. Het succes van de Spaarkast was van dien aard, dat al snel de behoefte ontstond aan een millimeterscherpe

tekening, om te voorkomen dat bij verschillende leveranciers gekochte kasten maatverschillen vertoonden. De totstandkoming van deze tekening was het resultaat van gevoerd overleg tussen de VBBN en de Rijksbijenteeltconsulent. Het tekenwerk werd verzorgd door dhr. H. Pries, leraar bijenteelt in Zwolle. Deze tekening werd o.a. opgenomen in het alom bekende 'Werkboek bijen houden'.

Samenvattend mag gesteld worden, dat de voorganger van dhr. Mommers, de Rijksbijenteeltconsulent ir. A. Minderhoud, vóór WO-II een grote rol speelde bij de overgang van de korf- naar de kast-imkerij, waarna dhr. Mommers er daarna succesvol in slaagde de imkerij te voorzien van een moderne en efficiënte bijenwoning, de *Spaarkast* genoemd. Moge hij rusten in vrede.

43

Praktijkonderzoek Bijen naar Wageningen

Marleen Boerjan

De sector Bijen van Praktijkonderzoek Plant en Omgeving (PPO-Bijen) verhuist per 1 oktober 2004 van Hilvarenbeek naar Wageningen. De meeste bijenonderzoekers zijn blij met de verhuizing: zij denken door de verhuizing beter te kunnen samenwerken met onderzoekers van Plant Research International. Wij merken dat we heel veel samenwerken met Plant Research International, aldus directeur dr. Tjeerd

Blacquièr. Bijvoorbeeld voor onderzoek naar toxicologische effecten van bestrijdingsmiddelen op bijen en hommels. De stuifmeelallergie bij werkers in plantenkassen heeft tegenwoordig ook onze aandacht.

Als imker vragen we ons nu natuurlijk af wat er nu met de drachtplantentuin en de gebouwen gaat gebeuren. De redactie van BIJEN houdt u op de hoogte.

In deze rubriek gaan we dit jaar een aantal basisbeginselen onder de loep nemen; een duidelijk uitgangspunt voor beginners en mogelijk geeft het geroutineerde imkers te denken.

De imker kent zijn volken

Een bekwaam imker kent zijn volken doordat hij regelmatig observeert: aan het vlieggat, een blik onder de dekplank en soms een verdergaande inspectie van het broednest. Ook een bouwraam levert, naast darrenraat als val voor de varroamijt, nuttige informatie. Als hij enkele weken weg is geweest, bijvoorbeeld voor een vakantie, is hij die kennis even kwijt. Hij heeft het weer niet mee beleefd en de ontwikkeling even niet gevolgd. Een algehele inspectie is dan nodig om de draad weer op te nemen.

Van september tot maart ziet de imker weinig van zijn volken en dat maakt het noodzakelijk een voorjaarsinspectie te houden om weer een beeld te krijgen van de toestand van de volken. Er kan in zo'n lange tijd zoveel gebeuren.

Essentiële informatie

De ervaren imker weet van zijn volken hoe sterk ze zijn, hoeveel voedsel er in voorraad is en of er een goede koningin op zit. Het is voor hem een tweede natuur geworden om bij elke ingreep in het volk automatisch op deze drie essentiële zaken te letten. Een volk verandert voortdurend maar geleidelijk en juist daarom kijkt de imker voortdurend hoe het gaat. De beginnende imker moet zich daar nog doelbewust op richten. Hij ziet niet in één oogopslag dat er iets mis is met het volk, laat staan dat hij conclusies kan trekken uit het vlieggedrag. Het moge voor hem een troost zijn dat ook voor de geofende imker het bijenvolk nog de nodige geheimen heeft.

Foto's: Peter Elshout

Het vlieggat en de varroabodem

Vóórdat de bijenkast voor de eerste keer na de winter weer open gaat, kan de imker al veel weten door de activiteit bij het vlieggat te observeren. Het boekje 'Bij het vlieggat' van Heinrich Storch geeft hierover veel informatie.

Condens geeft aan dat de bijen een broednest hebben. Soms slaat er zoveel waterdamp neer dat water uit de kast loopt. Een gunstig teken.

De lade van de varroabodem levert ook nuttige informatie. Lichtgekleurde varroamijten laten zien dat de mijt alweer actief is. De straatjes met vers afval laten zien hoeveel ramen een volk bezet. Wit-geel wasmul geeft aan waar het volk zit. Hoe verder de mul vanaf het vlieggat ligt, hoe verder het volk naar achter zit. Dat dit ook aanwijzingen geeft over hoeveel voer er nog over is, geldt alleen voor volken die op weinig ramen zitten. Bijen maken de voorraad suiker wel van voor naar achter op, maar niet over de volle breedte van tien of elf ramen.

De voorjaarsinspectie

Het doel van de voorjaarsinspectie is om de binding met het volk weer te herstellen door voorraad voer en volkssterkte te beoordelen en te kijken of de koningin goed in orde is.

Wanneer voert de imker de voorjaarsinspectie uit? Dat is, zoals bij alles wat met bijen te maken heeft, afhankelijk van het weer. Bij een zacht voorjaar zal dat eerder gebeuren dan bij een voorjaar met onguur weer. De bloei van bepaalde planten is een goede indicatie. Bijen en planten zijn beide voor hun ontwikkeling afhankelijk van het weer. Voor de beginnende imker is eind maart, begin april een geschikte tijd; krokussen zijn uitgebloeid en hier daar ontluikt een paardebloem. Het volk is dan nog overzichtelijk groot. We kunnen een inspectie uitvoeren bij een buitentemperatuur van 12 à 13°C in de schaduw.

Beoordeling van de volkssterkte

Als de dekplank van de kast af is, kijken we op de ramen. We zien de bijen in de ruimte tussen de raampjes zitten. Deze ruimtes noemen we straten. Hoeveel straten zijn er met bijen gevuld? Als ze

allemaal vol zitten zeggen we dat het volk tien ramen bezet. Zijn er maar vijf gevuld, dan zit het volk op vier ramen. Deze informatie geeft voornamelijk een eerste indruk van de volksgrootte en is in het voorjaar bruikbaar. Later in het jaar zegt een blik op alleen de bovenkant van de ramen niet zo veel meer over de volkssterkte.

Voor de voorjaarsinspectie maken we met weinig rook de kast open. We willen de bijen niet meer storen dan nodig is om goed te kunnen zien hoe de situatie in het volk is. Als het goed is, zit de bovenbak eind maart nog aardig vol. Na gekeken en op de kastkaart genoteerd te hebben hoeveel ramen het volk bezet, halen we er eerst een kantraam uit om ruimte te maken. Als het goed is, zien we dat de eerste paar ramen nog voor 2/3 of meer gevuld zijn met verzegeld voer. Zodra we bij het broednest komen letten we op gesloten werksterbroed. Als we dat gezien hebben gaan we niet meer verder. We weten nu dat de koningin moergoed is. Moergoed wil zeggen dat de koningin bevruchte eitjes kan leggen waaruit werksters geboren worden. Om te weten hoe groot het broednest is, gaan we aan de andere kant op dezelfde manier te werk. Eerst het kantraam, daarna verder werken tot aan het broednest. We weten nu hoeveel ramen broed en voer er in het volk aanwezig zijn. De koningin is goed. De kast kan weer dicht en de imker is gerustgesteld.

Verwachtingen van een gemiddeld bijenvolk

Een gemiddeld bijenvolk zal bij de eerste inspectie vaak het volgende beeld te zien geven: zowel links als rechts enkele ramen met nog veel verzegeld voer (suiker) in de cellen. Daartussen zes ramen voor driekwart bezet met broed, randen met open en gesloten suiker en stuifmeel. Het broednest heeft nog een bolvorm. De middelste ramen hebben dan ook meer broed dan de buitenste. Zijn de plakken broed erg groot, dan is het waarschijnlijk dat er ook al broed in de onderbak te vinden is. Het is bij de eerste inspectie nog niet belangrijk dat al te weten.

Als het volk acht ramen goed bezet, mogen we tevreden zijn. Het is de winter goed doorgekomen. Ook als het volk kleiner is, maken we ons nu nog geen zorgen.

Als de imker in het voorafgaande najaar voldoende heeft gevoerd, zal er vrijwel altijd genoeg voer in voorraad zijn. Een enkele keer wordt een volk in het late najaar door haar burens beroofd, zonder de bij roverij gebruikelijke drukte; stille roverij.

Omdat het weer zo'n belangrijke factor is voor de ontwikkeling van de volken is het goed de gemiddelde volksontwikkeling van een aantal volken op dezelfde

bijenstand als normaal te betitelen. De volksontwikkeling kan per jaar nogal verschillen. Het heeft weinig zin hier een getal als een soort ideaal gemiddelde aan te geven. De afwijkingen naar beneden mogen in elk geval niet al te ver onder dat gemiddelde liggen. Zo'n volk is duidelijk onder de maat.

Inspecteren en werken

Ervaren imkers zullen de voorjaarsinspectie combineren met de voorjaarswerkzaamheden om het aantal inbreuken in het bijenleven tot een minimum te beperken. Voorjaarsinspectie en voorjaarswerkzaamheden liggen in tijd meestal dicht bij elkaar. Rond half april willen de meeste imkers dat werk wel achter de rug hebben. Voor de beginnende imker is het wel verstandig de inspectie en de werkzaamheden gescheiden te houden. Na de inspectie eens rustig overdenken wat hij allemaal gezien heeft, helpt om het maken van fouten te voorkomen.

Administratie

Vooral als men meer volken heeft is het belangrijk informatie vast te leggen. We kunnen daarbij drie groepen gegevens onderscheiden. Op de eerste plaats de handeling zelf. Wat heeft men op welk tijdstip gedaan? Deze kennis is nuttig als men bij een latere ingreep op onverwachte verschijnselen stuit, zoals doppen. Heeft men iets vastgelegd dan kan men terug rekenen en een mogelijke oorzaak achterhalen. Verder de reacties van het volk op een handeling. Wordt de ingehangen kunstraat goed uitgebouwd? De darrenraat goed belegd? Het is een bevestiging dat de imker op het goede moment iets gedaan heeft. Een derde groep gegevens betreft het gedrag van het volk. Steeklust, raatzit, het aaneengesloten zijn van het broednest. Deze laatste groep gegevens is van belang bij teelt en selectie, onverschillig met welk soort bijen men werkt.

Is het u bekend hoe geslingerde honingraten het gemakkelijkst kunnen worden leeg gelikt door de bijen, zonder dat er roverij ontstaat?

Geert Gort, Netersel

Antwoord door M.J. van Iersel

46

Na het slingeren van de voorjaars honing, gaan de geslingerde ramen weer terug naar de bijenvolken. De ravage die door het slingeren is aangericht, wordt door de bijen in een mum van tijd hersteld. Na het oogsten van de zomerhoning is dat wat moeilijker. De volken zijn groot en erop gebrand elk druppeltje honing dat ze kunnen vinden, naar huis te brengen. De natuur heeft echter weinig meer te bieden en als de imker dan leeggeslingerde raten aanbiedt, is het feest. Een feest dat makkelijk kan verkeren in een drama: roverij.

Leeg likken

Een methode die tamelijk goed werkt is de volgende: neem het dak van de kast, plaats een lege bak op de dekplank, maak de voeropening in de dekplank open en zet er één bak met uitgeslingerde ramen bovenop. Leg daar weer een dekplank op en sluit de kast. Na 48 uur zijn de ramen schoon. Soms hebben ze wat honing verzameld en in enkele cellen opgeslagen en verzegeld. Nu kunnen de ramen eraf en eventueel zet men een volgende bak op. Bij het opzetten van meerdere bakken met geslingerde ramen, gaat het schoonmaken moeizamer.

Doordat de dekplank op het volk blijft en er enige afstand is tussen volk en geslingerde ramen, 'ervaren' de bijen de opgezette ramen als vreemd en halen ze die goed leeg.

Ramen bewaren

Het probleem van de imker is dat hij droge ramen wil bewaren en geslingerde ramen zijn dat niet. Deze ramen zomaar ergens neerhangen gaat niet. De bijen hebben die al gevonden voordat de imker het laatste raam heeft weggehangen. Met duizenden komen ze de restanten honing van de ramen halen. Als de ramen van puur was zijn omdat er nog nooit broed in gezeten heeft, vernielen ze met al hun drukte die kwetsbare raten ook nog.

Wanneer de door de bijen schoongemaakte ramen nu

in de hal worden weggehangen, krijgen ze nog wel wat bijenbezoek, maar die hebben al snel in de gaten dat er behalve een geurtje niets meer te halen is. Gedurende de wintermaanden kunnen deze ramen nog wel last krijgen van schimmel en daarmee zijn ze voor de bijen in het voorjaar een stuk minder aantrekkelijk.

Een andere methode

Er zijn imkers die een geheel andere werkwijze volgen. Na het slingeren van de zomerhoning worden de natte ramen in een toren van bakken bewaard. Een dekplank eronder en een erbovenop zodat het geheel bijendicht is afgesloten. Het bijendicht afsluiten moet heel secuur gebeuren. Zo blijven de ramen staan totdat in de lente de honingkamers weer opgezet moeten worden. De nat weggezette ramen komen in het voorjaar geheel ongeschonden uit hun toren te voorschijn. De natte honing is gekristalliseerd. De aldus bewaarde ramen ruiken heerlijk naar honing en de bijen gaan er onmiddellijk in aan het werk. De imker hoeft niet bang te zijn dat ze de honingkamer niet in gebruik zullen nemen.

advertentie

IMKERSHOP 'HET BIJENHUIS'

Een imker met verstand
wordt bij Het Bijenhuis vaste klant

Voor snelle bestelservice

tel 0317 422 733

fax 0317 424 180

e-mail bijenhuis@vbbn.nl

Grintweg 273

6704 AP Wageningen

online winkelen bij www.vbvn.nl

Bijenkasten in de 'hoogwaterstand'; gedurende hoog water in de uiterwaarden van Wageningen, januari 2003. Afgezien van dit periodieke ongemak imkert Taas van Herpen al een aantal jaren met veel plezier. Tegenover de stal staat een oude holle notenboom, waarin zich het afgelopen seizoen een zwerm heeft gevestigd. Afwachten of dit volk de winter overleeft, zij zitten wel boven de hoogste hoogwaterlijn. Het betongaas moest helaas aangebracht worden na een geval van vandalisme door plaatselijke jeugd. Foto ingestuurd door Taas van Herpen uit Wageningen

Rik Oldeven

De vrouw van de imker

Is er iets in het algemeen te zeggen over de vrouw van de imker? Een lastige vraag, waarop vandaag de dag alleen diepgaande onderzoeken een verantwoord antwoord zouden kunnen geven, dat in latere onderzoeken dan weer wordt tegengesproken. Je schiet er weinig mee op.

Dan dus mijn vrouw maar. Als we naar een verjaardag gaan, zegt ze vlak voor de bel: 'Niet de hele avond over bijen praten. En als het ter sprake komt, niet langer dan een kwartier. Dat is dus afgesproken'.

Het gaat over de LPF, over Balkenende II en over Zalm. En dan ook over Vitesse, NEC en over ook De Graafschap want wij wonen in de Liemers grenzend aan de Achterhoek. En dan over de prijzen van de varkens en de eieren, want we zitten in de agrarische sector. Ik bevind me dus in de mannenhoek, gescheiden van de vrouwenhoek, zoals dat op verjaardagen in onze regio nog steeds usance is. Maar ook in onze hoek komen na verloop van tijd de hartaanvallen, de hersentumoren en de versleten heupen voorbij. De problemen waar je recht op blijkt te hebben in ons vergrijzend gezelschap. Maar vervolgens ook de alle ouderdomskwalen bestrijdende hobby's. En dan, jawel: 'Hoe staat het met je bijen, Rik?' Terwijl ik mijn kwartier volpraat, hoor ik mijn vrouw in de vrouwenhoek vertellen over al die kilo's honing en over al die zwermen die geschept moeten worden en dat hij – ik dus – vaak gestoken wordt, maar dat niet meer schijnt te voelen en hoe allergisch zij niet is – ja, zo'n gezicht; ik leek nergens op – en zo maar door, het ene kwartier na het andere.

Bijenhouders houden behalve van hun vrouw ook van bijen; vrouwen van imkers houden van hun mannen. Misschien is dat het antwoord op de vraag aan het begin. Meer chocola kan ik er in ieder geval niet van maken.

Opmerkingen en aanvullingen op de folder 'Varroa bestrijden'

Opmerkingen en aanvullingen op de folder: 'Varroa bestrijden', uitgegeven door PPO-Bijen. De folder was bijgevoegd in het juninummer 2003 van BIJEN

Peter Elshout

'Varroa-bestrijden: alle bestrijdingsmethoden en -midelen op een rij' is een brochure waarin zowel de beginnend als de gevorderde imker op een overzichtelijke wijze samengevoegd, informatie vindt over de bestrijding van de varroamijt. De redactie van BIJEN heeft de brochure met interesse maar ook kritisch gelezen.

48 Peter Elshout heeft de onduidelijkheden en fouten voor u samengevat.

Pagina 10: **Toepassingen:** hier staan een aantal zaken die niet in overeenstemming zijn met Duitse onderzoeken en een 10-tal jaren ervaring van mijzelf.

1 – Het is beter de verdamper op een verhoging in het raampje te plaatsen zodat onnodig bouwen van raat wordt beperkt.

2 – Onderzoek heeft geleerd dat 10 tot 14 dagen plaatsen van deze verdamper effectief is. De aanwezigheid van darrenbroed speelt hierbij geen rol. De genoemde 10 dagen voor een volk zonder darrenbroed en 14 dagen voor een volk met darrenbroed is dan ook onjuist. Doordat mierenzuurdampen ook in het gesloten broed doordringen en in de ruimte die in de broedcel ontstaat tijdens de popfase, zijn de mijten goed bereikbaar voor de voor hun dodelijke zuurdamp. Na het uitlopen van al het aanwezige broed, houdt de 'mijtenregen' op de bodemplaat op. Maar dan moet de verdamper wel 10 tot 14 dagen goed gefunctioneerd hebben.

3 – De nodige effectieve hoeveelheid te verdampen mierenzuur is geen 15 tot 20 ml per dag maar 6 tot maximaal 34 ml per etmaal per verdamper (met kleine lont) per broedbak in de maanden juli/augustus. Daarbij is 6 ml de ondergrens. Een verdamping van 15 tot 20 ml per dag per verdamper kan in de maand september aanzienlijke bijensterfte veroorzaken. Daarom einde september, tijdens de tweede behandeling is de verdraagzaamheid van mierenzuurdamp veel minder: 6 tot 10 ml per etmaal per verdamper (met grote lont) is voldoende.

4 – De aanrader, twee behandelingen met een tussenpose van **één week**, zal waarschijnlijk de doodsteek worden voor de behandelde bijenvolken. Tijdens een

mierenzuurbehandeling treedt er bij de meeste volken een beperkte tot een volledige broedstop op. De tijd na de eerste behandeling is nodig om niet door mijten geparasiteerde winterbijen geboren te laten worden.

Als na **één week** al de tweede behandeling gegeven wordt zal een groot deel van het dan nog open broed gedood worden. M.a.w de op deze manier behandelde volken ondergaan een broedstop van 5 weken. Tel uit je winst! Een periode van **± één maand tussen de behandelingen is noodzakelijk** om een gezonde winterbijenpopulatie te laten opgroeien.

5 – De laatste zin onder de alinea Toepassingen/ Nassenheid mierenzuurverdampers op pagina 10, klopt niet. Tenzij met 'principe' bedoeld wordt: verdamping over langere termijn. Dan zijn er meerdere verdampers beschikbaar! De Nassenheid verdamper is de enige verdamper berustend op het vacuümprincipe die zijn verdamping ontleent aan de warmte van het broednest en die inzetbaar is voordat de volken zijn voorzien van het wintervoer. Zie Duitse onderzoeken in Deutsches Bienen Journal 2/98. Bij alle andere mierenzuurverdampers moet eerst ingewinterd worden om daarmee de nodige afstand te bewerkstelligen tussen de verdamper en het broednest. Wordt dit niet gedaan dan moet men rekening houden met sterfte van alle stadia van broed direct onder de verdamper.

6 – **Het Sponsdoekje op blz. 10** is een schokbehandeling die halverwege de jaren 80 veel koninginnen en bijenvolken het leven heeft gekost. Een niet al te effectieve methode die zolang herhaald moet worden tot er geen mijten meer vallen. Iedere keer weer geknoei met mierenzuur met onnodig veel bijenleed. Mierenzuur: dierenkwellerij of een zinvol medicament? (toelichting op bovenstaande) Wetenschappers van het Länderinstitut für Bienenkunde Hohen Neuendorf, hebben een onderzoek gedaan naar de verdraagzaamheid van mierenzuur.

Voor de verdamping van mierenzuur werden de Nassenheidervdamper en de sponsdoek gebruikt. Met infraroodcamera's werd het gedrag van de bijen bekeken. Gelijktijdig werden de concentraties mierenzuurdamp gemeten. Uit dit onderzoek blijkt dat het gebruik van de sponsdoek of houtboardplaat voorzien van mierenzuur veel weg heeft van dierenmishandeling. Door de veel te hoge, voor bijen dodelijke concentraties, raken de bijen in paniek en trachten de kast uit te komen. Er treedt sterfte op aan bijen en broed en

volken raken moerloos. Deze marteling moet ook nog eens 5 á 6 maal wekelijks herhaald worden om voldoende mijten af te doden. Deze dierenonvriendelijke methode hoort dan ook niet thuis in een folder voor de imkerij. De volken waar de Nassenheiderverdamper werd toegepast, gedroegen zich daarentegen in alle opzichten normaal. (Bienenwelt 9/2003)

7 – De maximumtemperatuur van 25°C, vermeld onder de **Voorwaarden voor goede bestrijding**, is niet van toepassing op de Nassenheiderverdamper. Deze ontleent zijn verdampingswarmte immers aan het broednest (35°C).

Toepassing druppel methode oxaalzuur op blz. 12.

Volledigheidshalve had ook in de folder vermeld moeten worden dat dit voor bijen moeilijk te verwerken zuur, gelijkmatig en opgewarmd (35°C) over de bijentros verdeeld moet worden, door het zowel op de met bijen gevulde straatjes in de bovenste als ook in de onderste broedkamer te druppelen. Om verzuring en onnodige bijensterfte te voorkomen zullen de bijen dan ook de gelegenheid moeten hebben zich te ontlasten. Een dagtemperatuur boven de 9°C is dan noodzakelijk.

Veilig werken met organische zuren op blz. 15

De laatste zin, namelijk, dat bij inademing van de dampen van organische zuren (mierenzuur en oxaalzuur) de huisarts geraadpleegd moet worden is mijns inziens nogal overdreven. Uiteraard ligt dit bij mensen met hart/longproblemen wat gevoeliger. Wat oxaalzuur betreft, zal de schadegrens (MAK waarde) bij verantwoord gebruik niet overschreden worden. Dit is onderzocht in Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk. (Bienenwelt 1/2003 en Die Biene 1/2003).

Anderzijds wordt voorbijgegaan aan het gevaar van achterblijvende oxaalzuurkristallen bij het verdampen van oxaalzuurdihydraat. Deze voor het oog onzichtbare kristallen kunnen na de behandeling, door aanraking van gebruikte hulpstukken, via de handen op tere huidweefsels b.v. rond de oogleden terechtkomen.

No. 8 van de 10 aandachtspunten op blz. 15

Als de zuurresten nog bruikbaar zijn kunnen ze ook in de originele verpakking, koel en donker worden bewaard. Weggooien is niet nodig.

Als oxaalzuur in suikerwater te warm wordt bewaard, verkleurt de oplossing en door de afbraak van suikers kan het HMF gehalte zo hoog stijgen dat het giftig wordt voor bijen. Gebruik accuwater (gedemineraliseerd water), omdat de in leidingwater aanwezige kalk een verbinding aangaat met het oxaalzuur en daardoor de

concentratie van de oplossing doet afnemen. Bewaar alle organische zuren en oplossingen koel en donker, dan is hun bruikbaarheid gegarandeerd.

Wat betreft de foto's en het bijbehorend onderschrift

Foto op blz. 10: de gebruiker heeft een stofmasker voor zijn mond en neus. Bij mierenzuur moeten de goed waarneembare dampen door rekening te houden met de windrichting ontwaken worden. Het zich geheel hullen in zuurdampdichte kleding met perslucht is een andere mogelijkheid maar om meerdere redenen niet uitvoerbaar. Een stofmasker is voor dit zuur niet van toepassing. Het laat immers alle dampen door. Het duidelijk dragen van een schutbril zou hier meer op zijn plaats zijn.

Foto op blz. 15: deze foto laat nog eens duidelijk zien dat PPO Bijen de plank mislaat.

Een stofmasker (mondkapje type P2) in gebruik bij het vullen van de mierenzuurverdamper.

Foto op blz. 9: in de voorschriften voor het gebruik van Thymovar staat dat er **1 half** plaatje om de 3 á 4 weken op de bovenlatten moet worden gelegd. Op de foto wordt **1 heel** plaatje geplaatst.

Apistan en andere chemische middelen

Dat op blz. 6 en 14 Apistan en andere synthetisch chemische middelen (X) de aandacht krijgen is verwonderlijk. Het gebruik van deze in was accumulerende stoffen heeft al heel veel negatieve publiciteit gehad bij de consument en gebruiker van bijenteeltproducten. Het gebruik van deze middelen heeft immers de imkerij danig onderuit gehaald. Dat de imker op blz. 7 nog eens aangemoedigd wordt hoe hij deze middelen wisselend kan toepassen is niet meer van deze tijd. Vooral Duitse, Oostenrijkse en Zwitserse wetenschappers keuren heden ten dage verder gebruik van deze chemische, in was accumulerende en resistentie veroorzakende stoffen af.

'**Varroa bestrijden**' is een goed bedoelde instructiefolder met hier en daar schoonheidfoutjes. De hierboven genoemde tekortkomingen en suggesties voor verbetering zullen veel bijen- en imkerleed voorkomen.

De Mierenzuur-korfmethode

Peter Linnartz

Veel bijenbehandelmethode worden bedacht vanuit de mogelijkheden die een kast biedt. Wellicht heeft u wel eens een Apistanstrip met een spijker tot boven in de korfkop tussen de raten geprobeerd te prikken om de volgende dag te constateren dat de strip gevallen was in plaats van de mijten. En hoe nu een korf behandelen met mierenzuur? Toch blijft een korf leuk en ook een prachtige bijenwoning om een volk in zijn natuurlijke doen gade te slaan. Een reden te meer om met wat meer moeite het korfvolk van de ondergang te redden. Zo ben ik ze afgelopen najaar gaan behandelen met de Nassenheider Verdunster.

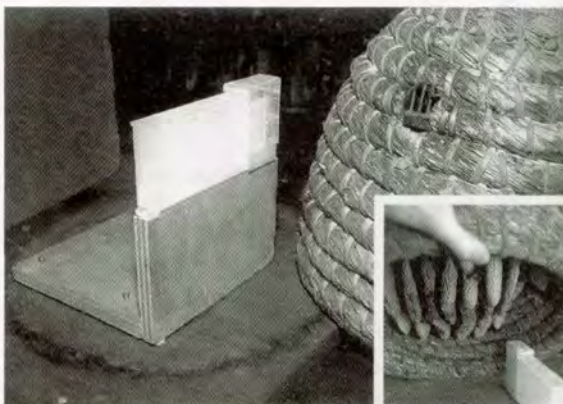
Na het aandachtig lezen van bijbehorende gebruiksaanwijzing ben ik gaan experimenteren. De conclusie is: de korf behoeft niet te verdwijnen uit onze bijenstallen.

De verdampers hoger in de korf brengen leverde bij mij het beste resultaat. Daartoe haal ik de spijlen en één raat weg en zorg dat het gedeelte met het verdampingskartonnetje zo ver mogelijk achter in de korf gesitueerd wordt, zodat de damp langs het broed komt tijdens de ventilatiestroom die de bijen op gang brengen om het zuur via het vlieggat weg te waaien. De verdampers komt op een soort standaard die op de bodemplank vastgeschroefd zit (zie foto). Zorg dat u zonder zuur 'past' of de korf er overheen gezet kan worden. Vooral met een zware korf is het niet makkelijk manoeuvreren!

Omstoten mét zuur geeft gevaarlijke situaties. Zorg dat de emmer spoelwater klaar staat! Safety first.

Hoeveel zuur (van 65%) moet er bij een korfvolk verdampen voor een effectieve bestrijding van mijten, en tevens, hoe weinig zuur moet er verdampen om geen schade aan bijen, koningin en broed te veroorzaken?

Vroeger brak ik een korf in het voorjaar wel eens uit om de bijen in een kast te huisvesten. Uit die ervaringen weet ik dat zelfs van een grote korf zelden meer over blijft dan zes ramen. Berekeningen uitgaande van raatoppervlak wijzen hetzelfde uit. Het volume en de waaiercapaciteit van een korf zijn overeenkomstig klein dus mag de verdamping kleiner zijn dan bij 10-ramers.

© Foto: Peter Linnaerz, Den Bosch.

Uit mijn bijgehouden gegevens blijkt dat de verdamping per dag en korf sterk varieert. Sommige kleine doch laat in de herfst nog actieve volkes verdampen veel meer mierenzuur dan grotere in 'winterstemming' verkerende korfvolken. Let erop dat de verdamping tussen 6ml en 10ml blijft maar beperk de verdamping indien er te veel bijtjes sneuvelen en op de bodemplank blijven liggen.

In totaal heb ik meestal 100ml per volk laten verdampen gedurende max. 21 dagen. Afgaande op mijntellingen in de winter en het vroege voorjaar heb ik zelfs bij 4,5ml verdamping per herfst dag goede resultaten bereikt. Via E-mail bontekraai@hetnet kunt u van mij staatjes over mijntelval en hoeveelheden toegepast mierenzuur bij korven toegestuurd krijgen.

Biologisch dynamische (BD) imkerdag 13 maart

De Bio-dynamische imkerdag is van 09.00-16.00 uur, locatie: Hoofdstraat 41 te Driebergen.

Aanmelden en aanvragen programma:
Wim van Grasstek, 0317-31 71 80.

Aanmelden: door tijdige overboeking op giro 71.71.152 t.n.v. A. Varekamp, Wageningen, o.v.v. 'BD-imkerdag 2004'. U kunt ook betalen aan de zaal. Voor de lunch dient u vóór 8 maart gereserveerd te hebben. Kosten: €17,- incl. consumptie, €20,- incl. lunch.

Massale hommelssterfte onder lindes

Rapport 57 van de Wetenschapswinkel Biologie
Groningen, Willemien Kleefsman

Marleen Boerjan

Ieder jaar, aan het eind van de zomer, kan men een groot aantal dode en stervende insecten onder zilver- en krimlindes aantreffen. De meeste van deze insecten zijn hommels. Ook honingbijen worden gevonden, zij het in veel mindere mate. Lange tijd werd gedacht dat de nectar van de lindes de suiker mannose bevatte dat giftig is voor hommels en honingbijen. Onderzoek toonde aan dat het massale sterven van hommels niet komt doordat zilver- en krimlindes giftige nectar produceren, maar doordat veel insecten tegelijk op de bloesems foerageren waardoor de concurrentie erg groot wordt. Hommels kunnen de concurrentie niet aan en nemen daardoor minder energie op dan ze uitgeven. Het gevolg hiervan is dat ze tenslotte sterven. Het is echter niet duidelijk waarom hommels zoveel vaker het slachtoffer zijn dan honingbijen. In dit interessante rapport zijn de verschillen tussen hommels en honingbijen op een rij gezet. Er wordt aandacht besteed aan de verschillen tussen hommels en honingbijen in leefwijze, foerageergedrag, nectarvoorkeur, communicatie en anatomie.

De aanleiding

De aanleiding voor dit project is de observatie dat er in de nazomer een groot aantal dode hommels en andere insecten onder lindebomen liggen. Een telling in de maand juli leerde dat meer dan 50% van de onder de zilverlinde gevonden dode insecten, hommels zijn. Tweede derde van de hommels waren werksters maar er werden ook jonge koninginnen gevonden. Zoals bekend sterven aan het eind van het jaar alle hommels, behalve de nieuwe koninginnen. Deze natuurlijke sterf-fase zou de reden kunnen zijn voor de massale sterfte onder lindes. Dit blijkt echter niet het geval. De meeste hommels die doodgaan onder de lindes zijn aardhommels (*B. terrestris* en *B. lucorum*). De kleine aardhommel vliegt tot eind augustus rond en de aardhommel zelfs tot midden oktober. De zilverlinde bloeit juli/augustus. Dat is vóór de sterffase van de meeste hommelsindividen.

Literatuurstudie

In het rapport zijn de resultaten van een uitgebreide literatuurstudie samengevat. En hieruit blijkt dat het belangrijkste verschil tussen hommels en honingbijen is dat de hommel meer energie moet steken in het opwarmen van hun vliegspieren. Hommels kunnen niet vliegen als de temperatuur van de vliegspieren onder de 35°C zakt of boven de 45°C stijgt. Bij een lage buitentemperatuur moeten de borstspieren worden opgewarmd. Het opwarmen vindt plaats doordat de hommels trillen met de vliegspieren die aan de vleugels zijn gekoppeld. De verhoging van de temperatuur in het borststuk is altijd gerelateerd aan de activiteit van de vliegspieren. Uit de tabel blijkt dat de kosten van het opwarmen van de vliegspieren hoger worden bij lager wordende buitentemperaturen.

Concurrentie

Als er door veel insecten op de zilverlindes wordt ge-foerageerd dan lukt het de hommel niet om voldoende energie op te nemen om de vliegspieren op te warmen. Met het laatste restje energie proberen ze lopend van bloem tot bloem nog nectar te verzamelen, tot ze tenslotte uit de boom vallen. Honingbijen blijken niet alleen minder hoge vlieggkosten dan hommels te hebben, maar zij kunnen ook terugvallen op een grotere voedselvoorraad in de kast.

Hommels en honingbijen verschillen enigszins in de voorkeur voor nectar. Er is echter veel meer onderzoek nodig naar de nectarsamenstelling van zilverlindes en de voorkeur van hommels voor nectarsamenstelling.

Conclusie

Deze studie naar de hommelssterfte onder lindes is zeer lezenswaardig en laat zien dat er wel degelijk sprake kan zijn van concurrentie tussen verschillende foeragerende insecten. Het rapport is samengesteld onder de leiding van dr. Manja Kwak van het Laboratorium voor Plantenecologie en bevat een zeer uitgebreide literatuurlijst. Het is te bestellen via de site van het Biologisch Centrum van Rijksuniversiteit van Groningen: www.biol.rug.nl/biowinkel

Opwarming van n tot 35°C	Temperatuursverschil (°C)	Kosten (Joule)	Kosten (Joule/°C)
n = 24	11	12.1	1.09
n = 13.5	21.5	31.4	1.46
n = 6.5	28.5	65.7	2.3

Tabel: Kosten van het opwarmen van de vliegspieren van de hommel bij steeds groter wordende temperatuursverschillen.

De statische lading van een fleecetrui

Deze maand vertelt Piet Donkers uit Hulsberg-Z.L. over een ongewone prikkelbaarheid bij zijn bijen. Hij imkert vanaf 1976, maar heeft dit zo nog niet eerder meegemaakt. Ook beschrijft hij een ongebruikelijk (?) uitstapje van een koningin.

52 In het afgelopen bijenseizoen heb ik twee vreemde ervaringen met mijn bijen mogen beleven. In het vroege voorjaar plaatste ik drie bijenvolken bij een aardbeienkweker in drie afzonderlijke tunnels van ca. 40 x 6 m. Tijdens de bloei heb ik twee keer zonder bescherming de bijen nagezien, waarbij zich geen probleem voordeed. Het was toen boven de 18°C. De kasten stonden aan het einde van de tunnels, maar direct na de bloei van de aardbeien plaatste de kweker de kasten buiten de tunnels. Dit deed hij om tevens de bestuiving op zijn fruitbomen te benutten, maar ook omdat de plukkers niet in de nabijheid van de bijenkast durfden te plukken.

In een mum zat ik onder de bijen

Toen ik de bijen buiten de tunnel wilde inspecteren was het winderig en fris weer. Ik deed daarom kap en handschoenen aan. Ik plaatste het deksel op de kop in het gras en haalde de honingkamer van het volk om dit op het deksel te plaatsen. Terwijl ik hiermee bezig was voelde ik verschillende bijen tegen mij opvliegen. Toen ik mij omdraaide bruisten de bijen naar boven en in een mum zat ik onder de bijen die mij massaal aanvielen. Ik liep naar de tunnel alwaar ik mijn tas met beroker etc. had geplaatst, maar de bijen wisten onder de kap door te dringen en staken overal waar ze maar konden. Daarom liep ik de hele tunnel door tot aan het andere einde eruit, maar nog zaten er vele tientallen bijen die probeerden mij te steken. Ik gooide kap, handschoenen en trui aan de kant en liep nog enkele meters verder. Na een tijdje schudde ik de laatste bijen hiervan af, herstelde e.e.a. en ging nu gewapend met beroker weer naar mijn volken. Met flink wat rook heb ik hierna geen problemen meer ondervonden.

Toen ik enkele dagen later mijn bijen thuis inspecteerde ondervond ik een soortgelijke situatie, zij het niet zo

heftig. Nog later heb ik ontdekt dat de trui die ik droeg de boosdoener was. Het is een trui gemaakt van 'fleece', een soort kunststof waarvan ook PET-flessen gemaakt worden. Telkens als ik deze droeg was het mis en toen ik hem eens voor de kast op en neer bungelde kwamen de bijen daar ook zeer vijandig op af.

Een ongestoord uitstapje

Een andere ervaring was het volgende:

Mijn bijen staan in een bijenstal op een hoogte van ongeveer veertig cm. Voor de kasten heb ik met dakleer e.e.a. schuin naar beneden afgewerkt. Toen ik deze zomer eens in de bijenstal moest zijn viel het mij op dat op het schuine gedeelte voor een van de kasten zich een groepje van zo'n vijftig bijen ophield. Toen ik even later naar buiten kwam zaten ze daar nog, zodat ik nieuwsgierig werd. Toen ik dichtbij kwam zag ik tot mijn verbazing dat de koningin, die gemerkt en geknipt was, tussen deze bijen doorwandelde en even later naar boven liep, op de vliegplank klom en ongestoord naar binnen liep. Het volk had geen zwermplannen. Nooit geweten dat een moer nog eens buiten het zwermen buiten kwam kijken.

Piet Donkers, Hulsberg-Z.L.

Reactie van Hayo Velthuis

In het afgelopen voorjaar waren de bijen van Piet Donkers extreem agressief, naar zijn mening omdat hij een fleecetrui aan had. Het is jammer dat het hele proces van melden van zulk een waarneming, het doorzenden ervan naar mij, het schrijven van mijn reactie daarop en het in druk verschijnen met elkaar zoveel tijd neemt. Je zou willen, dat zo'n melding meteen werd afgedrukt zodat anderen er zo snel mogelijk hun voordeel mee kunnen doen, maar het is helaas niet anders.

Kortdurende elektrische stroompjes

Fleece is een kunststof gemaakt van gerecyclede PET-flessen, heel goed dus om te gebruiken, bovendien

heel licht en heerlijk warm. Zoals ook het geval is met andere kunststof, raakt het gemakkelijk statisch geladen en het is heel goed denkbaar dat deze lading de bijen stimuleert tot agressief gedrag. In het nummer van juni 2002 schreef ik al, dat bijen ook statisch geladen kunnen worden. Wanneer een bij contact maakt met een geladen object, zoals een andere bij of een fleecetrui, ontstaat er door het ladingsverschil een kortdurend elektrisch stroompje.

Wij voelen dat ook, bijvoorbeeld bij het uitstappen uit de auto: wanneer de auto een elektrische lading heeft gekregen krijgt de eerste passagier die uitstapt een kort maar goed voelbaar schokje. De auto is via de banden geïsoleerd en behoudt de lading totdat wij, via het contact maken met de grond, de ontlading mogelijk maken.

Onderzoek bij hoogspanningsleidingen

Rond hoogspanningsleidingen zouden de elektrische en magnetische velden ook effect kunnen hebben op mens en dier. Daarover wordt al jarenlang geschreven, zonder dat het echt overtuigend werd vastgesteld. Het zou zelfs effect hebben op de haaldrift van de bijen. Lang geleden deden we er een proef over. In die goede oude tijd vond je in Flevoland uitgestrekte koolzaadvelden. In samenwerking met een aantal imkers werd de helft van hun volken recht onder de hoogspanningsdraden geplaatst, de andere helft een paar honderd meter van de draad verwijderd. We vergeleken de beide groepen. We wogen wekelijks de volken, probeerden de agressiviteit te meten en vroegen ook de imkers naar hun oordeel. Wel of niet agressief bleek een heel subjectieve maat te zijn. Ik herinner me de goede vriend Van Dun, die naar ons idee flink aanbrande volken had, maar hij was het daar helemaal niet mee eens: 'Nou ja, er steekt er wel es eentje, maar ik kan ze goed behandelen'. De hele proef viel trouwens in het water, omdat we geen antwoord konden krijgen op de vraag of er nu wel of niet spanning op die leiding had gestaan en hoe hoog die dan was geweest. Dat elektriciteitsmaatschappijen liever niet zien dat er invloeden zijn van een hoogspanningsleiding laat zich denken, het zou immers tot schadeclaims kunnen leiden. Zij eisen keiharde bewijzen, die er, zoals gezegd, niet zijn, terwijl de vermeende slachtoffers natuurlijk al aan een half gerucht genoeg hebben om er hun gelijk mee aan te tonen.

Irritatie bij plotselinge stagnatie in dracht

In het geval van de uit de tunnels geplaatste volken zouden er ook andere oorzaken kunnen zijn. In fruitboomgaarden heb ik het wel meegemaakt dat mijn

bijen flink agressief waren op de dagen nadat er met een schurftbestrijdingsmiddel werd gespoten. Deze middelen zijn onschadelijk voor de bijen, maar ze veranderen de geuren dermate dat het bevliegen van de bloemen onmiddellijk wordt gestopt. Deze stagnatie vertaalt zich dan in het snel geïrriteerd zijn. Ook in de aardbeikassen moet tegen schimmels worden gespoten en dat doe je dan het liefst wanneer de bijen hun nuttige werk hebben gedaan.

Een verschil is natuurlijk, dat statische lading pas overspringt wanneer een bij contact maakt. Via de alarmgeur die ze dan afgeeft worden dan andere bijen aangetrokken. De agressie bouwt zich dan geleidelijk op. Als een volk al geïrriteerd is voordat de imker de kast heeft aangeraakt, verloopt het allemaal veel sneller. Fleece is intussen zo ingeburgerd, dat we via een rondvraag erachter kunnen komen of Piet Donkers gelijk heeft met zijn verklaring. Dus graag uw briefjes naar Astrid: imkert u ook wel eens in een fleecetrui of vest en herkent u het beeld dat hij schetst?

Afgelopen jaar is in deze rubriek aandacht besteed aan het loopgedrag van bijen in doorzichtige plastic tunnels. Dit was naar aanleiding van het geordende 'rechts houden' van de bijen in de observatiekast op de Floriade. Alweer enige tijd geleden ontvingen wij van de heer Jac. Stark uit Den Burg-Tessel een aanvulling hierop. Ik denk dat de bijen het hier zo gek nog niet aanpakten!

Mijn vrouw en ik hebben indertijd gedurende twee keer drie dagen op de Floriade in Zoetermeer gestaan. Daar was o.a. een kleiner volk dan bij Hoofddorp, met aan de observatiekast een plastic buis van twee meter, met een doorsnee van ± 7 cm, onder een helling van 15 tot 20 graden -volgens mijn schattingen. Wat ons daarbij opviel was, dat de uitgaande bijen langs het plafond van de buis liepen, en de binnenkomende bijen over de onderkant, de bodem van de buis. Wij gaven daar de volgende verklaring voor: bijen met bevruchting zijn zwaarder dan de uitgaande lichtere bijen, hetgeen we ook zo aan de bezoekers vertelden! **Jac. Stark, Den Burg-Tessel.**

Heeft u iets wonderlijks meegemaakt bij de bijen? Laat andere imkers ervan meegenieten! De redactie nodigt u uit om uw waarneming op te sturen per brief, schijf of E-mail aan schoots7@zonnet.nl of redactie@vbbn.nl.

Hayo Velthuis kan er een aanvullende of toelichtende reactie op geven.

Onderzoek bijenziekten

Jeroen Donders, PPO-Bijen

Bij sterfte, een achterblijvende ontwikkeling of andere afwijkingen bij uw bijenvolken kan PPO-Bijen u ook dit jaar weer van dienst zijn. Voor informatie kunt u ons van maandag t/m vrijdag van 09.00-17.00 uur bereiken, 013-58 33 340. Naar aanleiding van het telefoongesprek kan een monster dode bijen opgestuurd worden naar PPO-Bijen. Het monster dode bijen wordt onderzocht op nosema, Amoebe, varroamijt, Acarapis mijtziekte en mogelijke andere afwijkingen waarna adviezen worden gegeven om het probleem op te lossen. De kosten voor dit onderzoek worden gedragen door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en de EU zodat er voor de imker geen kosten aan verbonden zijn.

54

Onderzoek aan residuen van bestrijdingsmiddelen in dode bijen is niet mogelijk.

Bestuiving besheesters

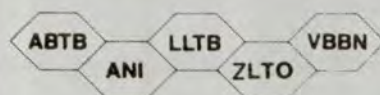
Christ Smeekens, PPO-Bijen

Door PPO-Bomen en PPO-Bijen is een rapport geschreven over de bestuiving van besheesters. In dit rapport is informatie samengebracht over het gebruik van bijen en hommels voor de bestuiving van deze gewassen. Ook is er informatie over de bloei, bestuiving en zetting van vele besdragende gewassen in opgenomen.

Ter gelegenheid van de presentatie van dit nieuwe rapport wordt er een informatiemiddag georganiseerd, waarbij enige mensen uit de praktijk korte presentaties zullen houden over hun ervaringen met bestuiving van besdragende heesters. Praktijkmensen kunnen hier ook hun eigen ervaringen uitwisselen. Het nieuwe rapport zal dan voor het eerst te koop zijn voor €18,-. De informatiemiddag is op vrijdag 5 maart van 13.30-16.30 uur bij PPO-Bomen, Rijnveld 153 in Boskoop.

De deelname aan deze informatiemiddag is gratis, maar deelnemers moeten zich wel van te voren telefonisch aanmelden. Aanmelden kan tot woensdag 3 maart bij PPO-Boskoop, 0172-23 67 00.

Na 5 maart is het rapport te bestellen door overmaking van €18,- op rekeningnummer 36.70.17.369 van de Rabobank Wageningen t.n.v. PPO -Publicatie-verkoop, onder vermelding van 'Rapport nr. 413'.

Bestuivingsregeling 2004

Jan Beekman, voorzitter Bedrijfsraad

In de vergadering van de Bedrijfsraad d.d. 22 september 2003 is de bestuivingsvergoeding voor 2004 als volgt samengesteld en geldt als *adviesprijs*:

- voor plaatsing in open veld: €32,50 voor drie weken of minder, bij verlenging een toeslag van €1,60 per dag.
- voor plaatsing onder glas of kunststof: €32,50 per week.
- voor bestuivingsobjecten waarvoor in opdracht van de teler speciale volken worden aangehouden en ingezet gelden vergoedingen volgens afspraak (richtlijn sSBI).
- voor transportkosten van de volken geldt een vergoeding van €0,28 per km van bijenstand naar bedrijf teler.
- De Bedrijfsraad adviseert om het bij de afspraak met de teler bestaande reglement te gebruiken.

Bij gepraat (24)

Eric Blankert, voorzitter ABTB

Bij het uitkomen van dit nummer wordt op zaterdag 14 februari in zaal Hoitink, Entersestraat 1 in Bornerbroek, aanvang 10.00 uur, onze studiedag gehouden. Door de heer Johan Olde Dubbeling uit Oldenzaal wordt gesproken over het doppenproject en de carnicateelt. Dhr. Kerkvliet uit Tubbergen zal spreken over de warenwet en honing in 2004 alsmede over residuvondsten in honing en was, terwijl dhr. L.J. Jochems uit Zutphen een voordracht houdt over kunstmatige inseminatie, een manier van veredeling van Buckfastbijen.

• Op zaterdag 6 maart aanstaande mag ik als voorzitter inmiddels de tweede achtereenvolgende algemene ledenvergadering voorzitten. De imkerbond ABTB die bij koninklijk besluit d.d. 9 januari in 1948 goedkeuring verkreeg voor de oprichting bestaat dan 56 jaar. De vergadering zal gehouden worden van 14.00-17.00 uur in zaal Hoitink, Entersestraat 1 in Bornerbroek. In deze bijeenkomst zullen wij onder andere terugblikken op de ondernomen activiteiten en de plannen voor de toekomst. Wilt u hierover meer weten, vraag dan bij uw afdelingssecretariaat naar de agendastukken.

• De cursus honingkunde werd op zaterdag 10 januari afgesloten met een examen. Een keur van specialisten en docenten maakten de cursus veelzijdig. De diepgang van enkele onderdelen alsmede de hierbij te gebruiken technische termen maakt het leren van de stof tot een taaie

klus. Ervaring in het keuren zal nog in de praktijk moeten worden opgedaan met ervaren keurmeesters. Kenmerkend voor de bijeenkomsten was het enthousiasme van de cursisten en de docenten. De honingcommissie en de bijeenkomstleider Frans Janssen uit Heelsum en de docenten wil ik langs deze weg nogmaals hartelijk dank zeggen voor de door hen verrichte inspanningen. Het reglement honingkeuring kunt u vinden op site van www.bijenhouders-zlto.nl (activiteiten, studiedag).

• De commissie Onderwijs heeft aan de imkerorganisaties een conceptregeling voor het bijenteeltonderwijs aangeboden alsmede een beschrijving van een basiscursus en een vervolgcursus. Hiermee is veel werk verzet ten behoeve van het organiseren van cursussen. Afdelingen kunnen deze informatie bij het secretariaat opvragen.

• Op initiatief van PPO-Bijen, in casu dhr. C. Smeekens, wordt er thans gewerkt aan een folder over bestuiving-werk in het grootfruit. Over de financiering en de inhoud van de folder is nog geen algehele overeenstemming. De VBBN wil de bekostiging van de drukkosten laten plaatsvinden met reeds vastgelegde onderzoeksmiddelen van PPO-Bijen. Met een dosis goede wil en wellicht een goede sponsor moet ook dit project voor imker en fruit-teler van de grond komen. De Stichting Stimulering Bedrijfsmatige Imkers is in dit verband ook verzocht hierin een positieve inbreng te hebben. De afgevaardigden namens de Bedrijfsraad hebben naar ik begrepen heb, een goed gesprek gehad met de voorzitter van de stichting dhr. Eldik die werkzaam is bij Fruitmasters in Geldermalsen. De Bedrijfsraadvergadering van 29 maart moet duidelijkheid brengen of we verder kunnen met een bestuivingcommissie die certificering van de bestuiving-imkers mogelijk maakt.

• Naar verwacht zal met de algemene ledenvergadering de informatiefolder van onze imkerbond en de algemene informatiemap klaar zijn. De mogelijkheden om deze gedigitaliseerde versie op een website te plaatsen zijn in onderzoek.

• De reeds eerder aangekondigde bijeenkomst met de bijengezondheidscoördinatoren van de imkerorganisaties heeft op 9 december 2003 op uitnodiging van onze bond in Arnhem plaatsgevonden. Gesproken is over:

1. wijze van verspreiding informatie en organisatie ziektebestrijdingsteams
2. samenstellen en samenvoegen van beschikbaar informatiemateriaal met betrekking tot bijenziekten en de wijze van bestrijding op CD-Rom en website van de imker-organisaties.
3. voorlichting over hygiënisch imkeren.
4. organiseren gezamenlijke thema bijeenkomsten, enz.
5. mogelijkheden/omvang mogelijkheden structurele samenwerking m.b.t. ziektebestrijding.

Voor de vervolgbijeenkomst op dinsdag 10 februari 2004 zal getracht worden de VBBN er alsnog van te overtuigen met dit overleg mee te doen.

• Heeft u al gedacht aan de verzekering van uw bijenvolken? Voorwaarden en informatie bij uw afdelings-secretariaat en bij A.J. Doornink, De Hagen 25, 7091 VJ Dinxperlo, 0315-65 21 56.

In een volgende bijdrage zal ik weer verslag doen van de hiervoor genoemde activiteiten.

ALV VBBN 27 Maart

De Algemene Ledenvergadering wordt gehouden op zaterdag 27 maart 2004 in het Congresgebouw van het Wageningen Internationaal Congres Centrum (WICC), Lawickse Allee 11 te Wageningen, aanvang 10.00 uur, einde 12.30 uur.

Vanaf 09.30 uur ontvangst met koffie.

Agenda

1. Opening door de voorzitter, de heer Jos Plaizier
2. Notulen ALV 29 maart 2003, * en BIJEN 12(9): 246-248 (2003)
3. Mededelingen en ingekomen stukken
4. Verkiezingen hoofdbestuur
 - a. De heer Marcel Simon is aftredend en stelt zich herkiesbaar.
 - b. De heer Kees Bos, penningmeester, is aftredend en statutair niet meer herkiesbaar. Omdat er geen kandidaat is gevonden stelt het HB de vergadering voor om de heer Bos nog voor één jaar te benoemen.
5. Jaarverslag 2003 *
6. Financiële jaarstukken 2002/2003 *
(Vragen over de financiële stukken dienen uiterlijk veertien dagen voor de vergadering schriftelijk te worden ingediend bij het secretariaat.)
7. Commissie Nazien Boeken
 - a. Verslag van de commissie
 - b. (Her)benoeming van de commissie
8. Begroting en meerjarenraming
 - a. Voorstel tot verhoging van de contributie met €4,54 per jaar.
 - b. Voorstel tot afschaffing van de ledenbijdrage van €4,54 per lid aan PPO-Bijen.
 - c. Voorstel tot het beschikbaar stellen in het verenigingsjaar 2003-2004 uit de algemene middelen van de vereniging van een bedrag van €4,54 per lid ten behoeve van onderzoek door PPO-Bijen.
 - d. Het Hoofdbestuur te machtigen voor het resterende deel van 2004 (oktober tot en met december) een evenredig bedrag uit de algemene middelen van de vereniging te besteden aan onderzoek door PPO-Bijen *
 - e. Begroting 2003/2004 en meerjarenraming VBBN *
(Opmerkingen over de begroting dienen uiterlijk veertien dagen voor de vergadering schriftelijk te worden ingediend bij het secretariaat.)
9. Beleidsplan 2004-2009 *
10. Activiteitenplan 2004 *
11. Pauze
12. Bijenhouden.nl
13. Het Maandblad BIJEN
14. Onderscheidingen
15. Uitreiking Dick Vunderinkprijs
16. Rondvraag (Bij voorkeur vragen schriftelijk indienen tijdens de pauze.)

17. Sluiting om 12.30 uur

*) De betreffende stukken zijn toegestuurd aan de secretarissen van de subverenigingen en groepsbesturen. Vanaf 13.00 uur wordt u de mogelijkheid geboden de lunch met koffie/thee te nuttigen in het Bijenhuis te Wageningen. Een lunchpakket kunt u reserveren: 0317-42 24 22, per fax 0317-42 41 80 of E: vbbn@vbbn.nl

Na de lunch wordt om 14.00 uur het programma voortgezet.

Middagprogramma ALV

Marcel Simon, hoofdbestuurslid VBBN

Reeds vele jaren wordt gediscussieerd over het al dan niet bestaan van risico's door Genetische Modificatie van Planten (GGP). Vooral de gevaren voor onze gezondheid spelen daarbij een rol. Kunnen wij zonder risico voedingsmiddelen consumeren, waarin GGP's zijn verwerkt?

Daarnaast maakt men zich zorgen over de gevolgen voor de natuur, wanneer daarin plotseling door de mens genetisch veranderde plantensoorten worden geïntroduceerd.

Over de effecten van deze ingrepen in de genetische eigenschappen van planten voor insecten, en dan met name voor bijen, hoor je niet veel. Is daar al onderzoek naar gedaan? Om hierover eens wat nader geïnformeerd te worden zijn op de middag van de ALV twee deskundige sprekers uitgenodigd.

De heer J.C. Zadoks, emeritus professor aan de Landbouw Universiteit Wageningen, zal ingaan op de basisbeginselen van GGP. Biologische overwegingen en de risico's ervan voor de mens zullen daarbij aan de orde komen.

De specifieke effecten van GGP voor onze bijen zullen besproken worden door de heer Tj. Blacquièr, senior wetenschappelijk onderzoeker bij PPO-Bijen. Als imkers zijn wij ook betrokken bij deze materie. Reden waarom het HB besloten heeft deze inleidingen te organiseren.

Hoe komt u bij het Congresscentrum WICC/IAC?

adres: Lawickse Allee 11 te Wageningen

Openbaar vervoer:

- Vanaf station Arnhem: Midnet bus 50, 80 en 81 (resp. richting Utrecht, Amersfoort en Utrecht)
- Vanaf station Ede/Wageningen: Midnet bus 83 en 84
- Vanaf station Rhenen: Midnet bus 50, 80 en 81 (richting Arnhem)

Voor alle bussen geldt: halte WICC/IAC

De treintaxi brengt u vanaf station Ede/Wageningen tot voor de deur van het Congresscentrum.

Met de auto:

- Via N225 vanaf Rhenen/Breda (A15), 1e kruispunt met verkeerslichten (links Kortenoordallee, rechts Costerweg, recht door Lawickse Allee), recht oversteken en direct de ventweg aan uw rechterhand nemen, na 200 m parkeerterruimte IAC aan uw rechterhand.

- Als u het terrein van het Bijenhuis verlaat gaat u rechtsaf, bij de verkeerslichten recht door (Nijenoordallee). Deze weg volgen tot tweede verkeerslicht (u rijdt tegen het Agrobusinesspark aan), linksaf de Kortenoordallee op, doorrijden tot het tweede verkeerslicht (rechtsaf is richting Rhenen). U slaat hier linksaf richting Centrum, meteen de ventweg aan uw rechterhand inrijden, na 200 m parkeerterruimte IAC.

- Vanaf Ede (A12) richting Wageningen rijden, op het kruispunt (verkeerslichten) met de Nijenoordallee (links Restaurant 'Het Gesprek') rechtsaf slaan. Zie verdere aanwijzingen hierboven vanaf 'Nijenoordallee'.

- Vanaf Arnhem/Nijmegen: bij het vierde verkeerslicht (Forddealer Van der Kolk) linksaf richting centrum en meteen weer rechts.

- a) op het parkeerterrein rechts meteen parkeren (betaald), volg het voetpad over de gracht naar het WICC/IAC;
- b) eerste weg rechtsaf, einde weg weer rechts, na ca. 100 m rechts parkeerterruimte WICC/IAC.

Samenwerking in de imkerij

Henk van der Scheer, hoofdbestuurslid VBBN

De vorige keer hield ik u de uitspraak voor: 'En toch hebben we die Bedrijfsraad nodig om als imkerorganisaties samen te werken.' Dat is een uitspraak uit 1996 van een door mij zeer gewaardeerd imker met wie ik het in dit geval niet eens ben. Ik heb u een vorige keer al gezegd, dat ik samengaan een veel betere optie vind en dat vindt ook de rest van het hoofdbestuur van de VBBN, de VBBN-imkers, de gehele voormalige Stuurgroep 2000 van de Bedrijfsraad en het overgrote deel van de ZLTO-imkers. De grootste makke van de Bedrijfsraad is, dat deze geen nestgeur heeft en dat individuele imkers daar geen zeggenschap hebben. De Bedrijfsraad is namelijk

Inbinden maandblad BIJEN

U leest op dit moment het tweede nummer van 'BIJEN, Maandblad voor imkers' van deze jaargang.

Een manier om uw maandblad mooi te houden is door deze te laten inbinden.

De VBBN biedt alle lezers, evenals vorig jaar, de mogelijkheid om jaargangen van het maandblad BIJEN in te laten binden.

De ingebonden jaargangen krijgen een donkergroene harde kft met goudkleurige opdruk op de rug.

Om kostenverhoging tegen te gaan doet de binder het verzoek om alle nietjes uit de bladen te verwijderen. Wilt u erop letten dat het papier niet beschadigt.

U heeft de mogelijkheid om per jaargang in te laten binden € 14,- of per twee jaargangen € 16,25

Wilt u ervoor zorgen dat uw jaargang(en) vóór 1 april 2004 door ons ontvangen is (zijn)? U kunt deze sturen aan:

Secretariaat VBBN, t.a.v. Marga Canters, Grintweg 273, 6704 AP Wageningen, afgeven mag natuurlijk ook.

een stichting en georganiseerde imkers kunnen hooguit hun eigen vertegenwoordiger(s) in de Bedrijfsraad aanspreken op hun daden.

Historische vergissing

De Bedrijfsraad is in 1947 opgericht om met de overheid te kunnen onderhandelen. Zonder samenwerking zou er namelijk geen overheidssubsidie worden verstrekt voor o.a. het oprichten van een Proefbijenstand te Hilvarenbeek en zouden wij geen toegang krijgen tot het Landbouwschap. Waren de bestuurders en hun achterbannen toen verstandig geweest, dan waren de imkerorganisaties op dat moment gefuseerd, maar die stap was toen helaas een brug te ver. Overigens deed de ANI toentertijd niet mee, maar keerde ze later op haar schreden terug en sloot ze zich alsnog aan bij de Bedrijfsraad. Het oprichten van die Bedrijfsraad is dus eigenlijk een historische vergissing. Bovendien is de Bedrijfsraad nu niet meer nodig om met de overheid te kunnen onderhandelen over subsidiëring en dergelijke. Met de overheid (MLNV) wordt namelijk niet meer onderhandeld: er wordt nog slechts gesproken over zaken die de bijenhouderij betreffen. De Bedrijfsraad wordt nu in feite gebruikt om de imkerorganisaties te laten samenwerken, maar dat kan ook op een andere manier.

Dan maar regulier voorzittersoverleg?

De statuten van de Bedrijfsraad schrijven een zetelverdeling (en daarmee een stemverhouding) voor van vier voor de VBBN en één voor elk van de andere vier algemene imkerorganisaties. Dat lijkt democratisch, maar dat is het beslist niet. Zo heeft de ZLTO tweemaal zoveel leden als de ANI, de ABTB of de LLTB en is bij de VBBN in totaal maar liefst tweederde van alle georganiseerde imkers lid. Die zetelverdeling is indertijd natuurlijk niet zomaar afgesproken: de VBBN mocht de anderen niet kunnen overvleugelen! Als dat het principe is, dan kun je de samenwerking veel beter op een andere manier gestalten geven. Dan moet je geen 'knellende' stichting hebben, maar in plaats daarvan bijvoorbeeld een regulier voorzittersoverleg instellen. Dan ben je ook af van het probleem dat anderen vanwege de status verzoeken om lid te mogen worden van de Bedrijfsraad.

Samenwerken doe je binnen één vereniging als de nestgeur aangenaam ruikt

Het hoofdbestuur van de VBBN heeft al jaren het gevoel dat drie van haar vier afgevaardigden naar de Bedrijfsraad daar eigenlijk voor spek en bonen de vergaderingen bijwonen (stemvee). Reden voor ons om de laatste twee jaar alleen nog de voorzitter af te vaardigen. Recent is echter duidelijk geworden dat bij stemming de 'anderen' nu de VBBN kunnen overstemmen en dat kan toch ook niet de bedoeling zijn. We beraden ons op de ontstane situatie en blijven van mening dat samengaan verreweg de beste remedie zou zijn. Binnen de VBBN werken we al samen van Dollard tot aan de Scheldemond. Waarom zou dat na samengaan ook niet kunnen van Texel tot aan de Vaalserberg? Doordenkend moet dat toch ook mogelijk zijn van Schiermonnikoog tot aan Kortrijk?

ZLTO

Verslag van de Studiedag Bond van Bijenhouders ZLTO

gehouden op 8 november 2003 te Boxtel

Aat Rietveld

Een recordaantal van 265 mensen bezochten de studiedag van de Bond van Bijenhouders ZLTO die als thema had:

'Imkeren met varroa'.

Het prachtige schoolgebouw Helicon te Boxtel binnenkomend kon men twee kanten uit. Men kwam via de tafel waar de te keuren producten door Annie en Jan Beekman werden ingenomen. Geassisteerd door Aat Rietveld verliep deze operatie goed.

Er werden 66 zendingen honing in diverse categorieën ingenomen en naar het keuringslokaal gestuurd waar een aantal keurmeesters onder leiding van opperkeurmeester Pierre Sanders aan de slag ging. De 66 inzendingen kwamen van 32 personen. Daarnaast was er 1 inzending mede en werden er 6 inzendingen voor de waskeuring ingenomen en gekeurd, door twee personen werd een vlechtwerkstuk ingeleverd.

Men kon rechtstreeks een toegangskaart en studiedagmap betrekken bij de onvolprezen Kees Roelen die geassisteerd door Anton van Doren voor een vlotte afwikkeling van dit ceremonieel zorgde.

De studiedag werd geopend door de voorzitter van de Bond van Bijenhouders dhr. Jan Beekman waarna de (scheidend) voorzitter van de studiedagcommissie, Jo Janssen, het woord nam en uitleg gaf over het thema en technische informatie gaf die er voor moest zorgen dat de dag goed zou verlopen.

Ook deze keer kwamen de bezoekers niet bedrogen uit. De commissie studiedag van de Bond van Bijenhouders was er weer in geslaagd de dag vlekkeloos te laten verlopen.

In vier lokalen werden de traditionele lezingen gehouden. Dhr. **F.J. Jacobs** wees er vooral op dat insleep van allerlei ziekten en parasieten voor een belangrijk deel kunnen worden voorkomen als de imker de nodige hygiënische maatregelen neemt.

De bijen zelf vertonen hygiënisch gedrag en doen er alles aan het volk te vrijwaren van allerlei ongewenste indringers. De woning wordt schoongehouden, aangetast broed verwijderd en parasieten gedood. Tegen de varroamijt heeft onze bij echter nog geen voldoende afweer ontwikkeld. Hoe krijgen imkers zicht op het hygiënisch gedrag van bijen en zo informatie om middels selectie de bijen een gewenste kant uit te sturen. Frans Jacobs is uitgebreid op deze materie ingegaan.

Dhr. **Wim van Grastek** is uitgebreid ingegaan op de biologisch dynamische manier van imkeren met de varroamijt. Hij gaf uitleg over hoe een biologisch dynamische methode de varroamijt zonder chemische middelen

bestrijdt. De lezing stemde veel imkers tot nadenken en gaf hun nieuwe inzichten in het omgaan met hun bijen. Dhr. **Christ Smeekens** van het instituut PPO-Bijen gaf in zijn lezing de resultaten van het jaren geleden gestarte onderzoek naar duurzame varroabestrijding. Ook de informatie van andere onderzoeken werd gepresenteerd. De imker kreeg wederom de kans kennis te maken met een methode die door alle imkers toepasbaar is en waarvan de resultaten zijn aangetoond.

Ook **mw. Marleen Boerjan** gaf nog eens aan dat Apistan geen afdoend bestrijdingsmiddel meer is. Maar wat gebeurt er als we geen bestrijdingsmethode /-middelen gebruiken? In alle publicaties wordt gesproken over *wel* bestrijden. Mevrouw Boerjan gaf informatie over ervaringen waarin *niet* werd bestreden.

Uw verslaggever kan in het kader van dit artikel niet op de verdere inhoud van de lezingen ingaan.

Lees uw literatuur, vooral BIJEN, en blijf uzelf op de hoogte houden van allerlei ontwikkelingen. De studiedag gaf de bezoekers de gelegenheid om de diverse meningen te horen en er met elkaar over van gedachten te wisselen. Naast de lezingen was er in de aula van de school nog veel te beleven.

Er kon informatie worden verkregen over het gebruik van etherische olie door middel van Thymovar.

Het bijenteeltmuseum uit Kalmthout toonde een deel van de collectie en nodigde iedere imker uit voor een bezoek aan hun nieuwe en zeer overzichtelijke onderkomen te Kalmthout.

Dat raampjes zonder bedrading sterk genoeg zijn als je ze volgens een bepaalde constructie maakt werd aangetoond door mw. W. Fr   .

Als voorproefje van een volgend wedstrijdonderdeel konden we genieten van een opstelling van bijenartikelen van de afdeling Haaren. Volgend jaar kunt u zich inschrijven voor het onderdeel 'tentoonstellen van imker- en bijenmaterialen' en daarover het oordeel van een deskundige jury van verwachten.

Het IVN was als gastorganisatie aanwezig. Daarmee werd de noodzaak tot samenwerking met andere natuurorganisaties gesymboliseerd.

In het z.g.n. **parallelprogramma** stonden zaken centraal als het maken van apitherapieproducten en koken en bakken met honing.

Naast de verkoop van imkerartikelen door DEVO uit Tilburg werd ook het restant boeken van de bibliotheek van de Bond van Bijenhouders verkocht. Veel imkers vonden nog zeer waardevolle boekwerken en konden deze voor een zeer gering bedrag bemachtigen. Daarnaast waren er ook nog enkele imkers die hun producten te koop aanboden. De door de gebruikelijke groep vrouwen van oud-bestuursleden verzorgde lunch was ook nu weer voortreffelijk. Maar ook de mannen in de keuken weerden zich goed en droegen bij aan een vlekkeloze verzorging van de innerlijke mens/imker.

De fanatiek aangeprezen verkoop van loten voor de loterij aan het einde van de dag kon geen bezoeker ontgaan. Het was bijna niet mogelijk een lunch te bemachtigen zonder ook een aantal loten te hebben gekocht.

Aan het einde van de dag werd door Pierre Sanders de uitslag van de honing-, mede- en waskeuring bekend gemaakt en werden de daarbij behorende certificaten uitgereikt. Bijzonder was dat de keurig verzorgde certificaten in het zenuwcentrum van de studiedag ter plekke werden vervaardigd.

De heer Harry Weijnenborg vertelde iets over de keuring van het vlechtwerk en riep alle vlechtende imkers op om volgend jaar hun producten ter keuring aan te bieden. In snel tempo werden de loten getrokken en konden een flink aantal bezoekers met hun winnende lot een prijs komen uitzoeken.

Tot slot sprak Jo Janssen een dankwoord en nam afscheid als voorzitter van de studiedagcommissie. We hopen hem volgende jaren als 'gewoon' imker terug te zien.

Hij en de andere commissieleden kunnen samen met de 265 bezoekers terugzien op wederom een meer dan voortreffelijke studiedag.

Van de Bestuurstafel

J.W. van der Dussen, bestuurslid ZLTO

In het afgelopen half jaar heeft het Bondsbestuur meerdere malen vergaderd zowel in het huis van de ZLTO te Tilburg als in het huis van de IMW te Breda. Wij, als Bondsbestuur kijken weer terug op een zeer geslaagd jaar. De volgende onderwerpen waren diverse keren aan de orde.

Tuinidee 2004 Het bestuur heeft wederom besloten om aan Tuinidee 2004 deel te nemen. Het zal plaatsvinden in de Brabanthallen te Den Bosch van 3 t/m 7 maart 2004. De commissie Tuinidee heeft twee tenten aangemeld. De entreekosten zijn €10,50 p.p., in het blad BIJEN zal een kortingsbon van €2,25 worden opgenomen zodat iedereen die het blad ontvangt van deze korting gebruik kan maken.

Bibliotheek Het bestuur zal op de Algemene Jaarvergadering verslag uitbrengen over de verkoop van de bibliotheek. Inmiddels is de opbrengst van de bibliotheek gestegen naar €7.500,-. Er zijn nog enkele kostbare boeken/etsen die zullen worden verkocht zodat de totale opbrengst nog hoger zal zijn.

Ledental van de Bond Op 30 juni 2003 was het aantal leden 1.112, een afname van 30 leden. In de laatste zes maanden van het jaar zijn er nog 12 leden afgemeld.

Studiedag De studiedag die op 8 november 2003 in Bostel werd gehouden was weer een enorm succes. Er waren 265 deelnemers bij deze dag aanwezig. Aan het eind van de dag nam de huidige voorzitter van de commissie Studiedag, Jo Janssen, officieel afscheid en gaf de hamer over aan mw. Jasenka van Doren. De voorbereiding van de Studiedag 2004 is al weer begonnen.

Gezondheidszorg De commissie gezondheidszorg heeft op 19 juni 2003 een bijeenkomst gehad met de afgevaardigden van de verenigingen. Het thema was varroabestrijding waarbij er diverse demonstraties waren. Er was een grote opkomst en er waren 35 verenigingen aanwezig.

Beleidsplan 2003-2004 Op 30 oktober 2003 vond een bijeenkomst plaats tussen de vertegenwoordigers van de Kringen en het Bondsbestuur. Het doel van deze bijeenkomst(en) is dat het Bestuur dichter naar de achterban

wil treden en het plan heeft deze bijeenkomst twee keer per jaar te organiseren. De eerste bijeenkomst werd door alle aanwezigen zeer positief bevonden.

Verzekering De verzekering is aangepast en zal worden gewijzigd in het verenigingsboek.

Commissie Onderwijs VBBN Aan de commissie Onderwijs zijn toegevoegd dhr. J. Bos (ANI) en M. van Iersel namens ZLTO, ABTB en LLTB. De commissie stelt als doel de coördinatie van het onderwijs. De commissie heeft richtlijnen en procedures voorgesteld voor het geven van cursussen bijenteelt in eigen beheer. De commissie heeft aan de Hoofdbestuursleden van de diverse organisaties de navolgende documenten gestuurd:

1. Regeling bijenteelt onderwijs,
2. Beschrijving basiscursus en
3. Beschrijving vervolgcursus.

De commissie wacht de reacties af en zal hierover nader berichten.

Voor het jaar 2004 zijn tot op dit moment de volgende cursussen aangemeld.

- Basiscursus bijenteelt in de kring de Baronie.
- Basiscursus bijenteelt in de kring Noordost- Brabant.
- Basiscursus bijenteelt door de vereniging Berlicum.

Werkgroep fusieonderzoek Deze werkgroep is meerdere malen bij elkaar geweest om tot een voorstel te komen om eventueel gesprekken te gaan voeren met de VBBN m.b.t. een fusie. Het document dat is opgesteld door de werkgroep is door het Bondsbestuur akkoord bevonden en is in december, in tweevoud, aan alle verenigingen en kringen gestuurd. Het doel is dat nu alle verenigingen zich kunnen beraden over het document en dit zal dan worden besproken tijdens de Algemene Jaarvergadering. Tijdens deze vergadering zullen de leden dan kunnen besluiten om al dan niet besprekingen te starten.

Jubilarissen De leden van het Hoofdbestuur zijn ook dit jaar druk geweest om de vele jubilarissen van onze Bond te feliciteren bij de verenigingen.

Voor meer informatie over het bovenstaande kunt u contact opnemen met het secretariaat, 013-58 36 350 of via onze website www.bijenhouders-zlto.nl

Grard van Eert 70 jaar lid van de bijenbond ZLTO

Op dinsdag 9 december is Grard van Eert in De Brink in Eerde gehuldigd vanwege het feit dat hij 70 jaar lid is van de bijenbond NCB/ZLTO. Op de jaarlijkse Ambrosius-avond van de bijenhoudersvereniging Veghel-Erp werd hij toegesproken door Dhr. Jack van der Dussen, lid van het

De jubilaris met het aandenken van de Bond.

hoofdbestuur van de Bijenbond. In zijn woordje memoreerde Dhr. Van der Dussen dat Grard een imker is in hart en nieren. Samen met zijn schoonzoon gaat Grard op 88 jarige leeftijd nog vrolijk reizen met zijn bijen. Jaarlijks zijn zijn kasten op de Strabrechtse heide te vinden. Het voorbije jaar is een prima honingjaar geweest en menigeen heeft al kunnen genieten van de lekkere honing van Grard.

In een goedgevulde zaal van De Brink, ook zijn familieleden waren aanwezig, kreeg hij van de bondsvertegenwoordiger een prachtige kaars met het opschrift 70, in een krans van bijen, aangeboden. Van de vereniging kreeg hij een videoband met daarop een interview van de voorzitter van de vereniging, Ad van der Heijden, met Grard. Die video werd op deze avond op een groot scherm vertoond voor iedereen. Na de pauze, waarin allen konden genieten van de gebruikelijke koffie met worstenbrood, werd de avond verder gevuld met het optreden van een plaatselijke entertainer.

TuinIdee 2004

J. van Doren, coördinator Commissie Tentoonstellingen Van 3 t/m 7 maart 2004. wordt in de Brabanthallen te 's-Hertogenbosch de twaalfde editie van TuinIdee gehouden, een van de grootste tuinbeurzen van Europa. Een ideale plaats om de verrassende voorbeeldtuinen en interessante exposities te bekijken of gewoon gezellig op een terrasje te genieten.

Onder de meer dan 275 exposanten is ook de Bond van Bijenhouders ZLTO te vinden. Een groot aantal vrijwilligers zal op een informatiestand de imkerij in alle facetten toelichten en promoten.

Wij hopen u op TuinIdee 2004 te mogen verwelkomen. Tegen inlevering van de onderstaande reductiebon hopen wij uw bezoek aan TuinIdee 2004 nog aantrekkelijker te maken.

KORTINGSBON

Tuinidee 2004: The Olympic Garden, Brabanthallen 's-Hertogenbosch

3 t/m 7 maart 2004

Nu € 2,25 korting *

Het inleveren van deze kortingsbon aan de kassa geeft u het recht op het kopen van maximaal twee toegangskaarten, normale prijs €10,50 per persoon, nu met €2,25 korting, dus voor €8,25 per persoon.

Aantal personen (s.v.p. aankruisen wat voor u van toepassing is):

- ☐ één
- ☐ twee

* Geldt niet in combinatie met andere acties